

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ**
UNIVERSITY OF PATRAS

**ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

(πρώην Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής – Μεσολόγγι)

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΡΙΣΤΕΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΙΩΑ. ΕΥΑΓΓΕΛΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΕΥΑΓ. ΚΟΥΤΑΚΟΣ

ΕΠΟΠΤΕΥΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ

ΠΑΡΙΣ ΖΑΧΟΥΡΗΣ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ 2020

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα Πτυχιακή Εργασία εκπονήθηκε κατά τη περίοδο των Ακαδημαϊκών Έτών 2018-2020, στα πλαίσια του προπτυχιακού μαθήματος Νομισματική Θεωρία και Πολιτική, του Πανεπιστημίου Πατρών (Πρώην Α.Τ.Ε.Ι Δυτικής Ελλάδας).

Η εργασία πραγματοποιήθηκε υπό την επίβλεψη του κ. Πάρη Ζαχούρη Καθηγητή του Τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων.

Αντικείμενο της εργασίας αποτελούν οι άριστες νομισματικές περιοχές , οι θεωρίες που έχουν αναπτυχθεί γύρω από αυτές και η περίπτωση της Ελλάδος.

Στο σημείο αυτό θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε όλους όσους συνέβαλαν στην εκπόνηση της πτυχιακής μας εργασίας. Οφείλουμε να εκφράσουμε τις θερμές μας ευχαριστίες, προς τον επιβλέποντα της εργασίας Καθηγητή κ. Πάρη Ζαχούρη για τη συμπαράσταση και τη συνεχή βοήθεια του στην ολοκλήρωση της εργασίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η περίοδος 2007 – 2008 υπήρξε καθοριστική για την Ευρώπη και ολόκληρο τον κόσμο καθώς επηρεάστηκε βαθύτατα από τη χρηματοοικονομική κρίση που ξέσπασε. Η ανάδειξη των στοιχείων, τα οποία καθιστούν την έννοια της άριστης νομισματικής πολιτικής ως έννοια χωρίς ρεαλιστική αντίληψη κάνουν την Ευρωζώνη μια αδύναμη οικονομική προοπτική. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει καταφέρει να υιοθετήσει κοινό νόμισμα και έχει εφαρμόσει μια συνασπισμένη εφαρμογή νομισματικής πολιτικής και θεσμικού πλαισίου, η οποία όμως εξακολουθεί να εφαρμόζεται σε επιμέρους τομείς και δεν έχει επιτευχθεί στον μέγιστο βαθμό. Η παρούσα μελέτη, έχει ως στόχο να εξηγήσει και να αναφερθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ως άριστη νομισματική περιοχή και την αληθοφάνεια αυτού του χαρακτηρισμού, καθώς και στις ικανότητες των θεσμικών οργάνων της να λειτουργήσουν προς όφελος των κρατών μελών της την περίοδο της κρίσης. Στη συγκεκριμένη πτυχιακή εργασία θα προσπαθήσουμε να εξηγήσουμε τις έννοιες Άριστες Νομισματικές Περιοχές καθώς και τα κριτήρια αξιολόγησης που τις προσδιορίζουν, να δούμε το παρελθοντικό πλαίσιο της δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα κόστη και τα οφέλη που προκύπτουν από αυτή για τα κράτη – μέλη. Οι όροι και οι σχετιζόμενες με τις νομισματικές περιοχές θα μας απασχολήσουν παράλληλα με τον καθορισμό της συναλλαγματικής ισοτιμίας της ΟΝΕ. Τέλος, αν η πραγματικότητα ορίζει την Ευρωπαϊκή Ένωση ως Άριστη Νομισματική περιοχή καθορίζεται και από την οικονομική κρίση, αλλά και από τη θέση της Ελλάδας, η οποία είναι κράτος – μέλος της, σε αυτή.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ

1. Άριστες Νομισματικές Περιοχές
2. Ευρωζώνη
3. Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
4. Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα
5. Σταθερή Συναλλαγματική Ισοτιμία
6. Κυμαινόμενη Συναλλαγματική Ισοτιμία

ABSTRACT

The period 2007 - 2008 was crucial for Europe and the world, as it was influenced deeply by the financial crisis that erupted. Highlighting the elements, which make the meaning of the optimum monetary policy as a concept without realistic perception make the Eurozone a weak economic outlook. The European Union has succeeded in adopting a common currency and has implemented a concerted implementation of monetary policy and institutional framework, but it is still applied in individual areas and has not been reached to the maximum degree. The present study aims to explain and refer to the European Union as an excellent monetary area and the veracity of this characterization, as well as the capacities of its institutions to operate for the benefit of its members at the time of the crisis. In this thesis we will try to explain the concepts Optimum Currency Areas and the evaluation criteria that identify them, we will examine the context of past EU building and the costs and benefits of this for members – countries. The terms and the conditions associated with the monetary areas will work together with the determination of the exchange rate of EMU. Lastly, if reality defines the European Union as an Excellent Monetary Area, it is determined by the economic crisis as well as by the position of Greece in the EU, which is also a member – state.

KEYWORDS

1. Optimum Currency Areas
2. Eurozone
3. Gross Domestic Product
4. European Central Bank
5. Fixed Exchange Rate
6. Floating Exchange Rate

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Κατάλογος Διαγραμμάτων.....	6
Συνομογραφίες.....	6
Απόδοση όρων.....	7
Εισαγωγή.....	8

Μέρος Α΄

Άριστες Νομισματικές Περιοχές – Κριτήρια Αξιολόγησης.....	11
Ιστορική αναδρομή και Οικονομική Ολοκλήρωση.....	16
Κόστη και οφέλη της νομισματικής ένωσης.....	21
Άριστες νομισματικές περιοχές – Όροι και σχετιζόμενες θεωρίες.....	25
Καθορισμός Συναλλαγματικής Ισοτιμίας.....	29
Είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση Άριστη Νομισματική Περιοχή;.....	35
Η οικονομική κρίση στην Ευρωζώνη.....	40

Μέρος Β΄

Η περίπτωση της Ελλάδας.....	44
Το ελληνικό οικονομικό αδιέξοδο.....	45
Οι πέντε βασικές παθογένειες της ελληνικής οικονομίας.....	48
Συμπεράσματα.....	52
Βιβλιογραφία.....	55
Δικτυογραφία.....	58
Πηγές εικόνων.....	59
Πίνακας διαγραμμάτων.....	60

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1 : Τα ποσοστά ανεργίας σε Ευρώπη και ΗΠΑ από το 1970 κι έπειτα.

Διάγραμμα 2 : Αύξηση μεταβλητότητας συνθηκών της αγοράς προϊόντος.

Διάγραμμα 3. Ασύμμετρη διαταραχή και νομισματική πολιτική της ΕΚΤ.

Διάγραμμα 4. Συμμετρική διαταραχή και νομισματική πολιτική της ΕΚΤ.

Διάγραμμα 5. Σύγκριση Εξέλιξης ΑΕΠ στην Ευρωζώνη και τις ΗΠΑ.

Διάγραμμα 6. Σύγκριση της εξέλιξης της ανεργίας στην Ευρωζώνη και τις ΗΠΑ.

Διάγραμμα 7. Σύγκριση καταναλωτικότητας – επενδύσεων Ελλάδας και ευρωπαϊκών εταίρων.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΕΠ = Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

ΑΝΠ = Αριστες Νομισματικές Περιοχές

ΕΕ = Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΚΤ = Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

ΕΝΕ = Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση

ΕΝΚ = Εγχώρια Νομισματική Κυριαρχία

EMU = European Monetary Union

ΕΟΚ = Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

ΗΠΑ = Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

ΚΣΙ = Κυμαινόμενη Συναλλαγματική Ισοτιμία

ΝΕ = Νομισματική Ένωση

ΟΝΕ = Οικονομική και Νομισματική Ένωση

ΣΣΙ = Σταθερή Συναλλαγματική Ισοτιμία

ΦΠΑ = Φόρος Προστιθέμενης Αξίας

ΑΠΟΔΟΣΗ ΟΡΩΝ

Optimum Currency Areas = Άριστες Νομισματικές Περιοχές

Central Bank of Europe = Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

Floating Exchange Rate = Κυμαινόμενη Συναλλαγματική Ισοτιμία

Fixed Exchange Rate = Σταθερή Συναλλαγματική Ισοτιμία

Real Exchange Rate = Πραγματική Συναλλαγματική Ισοτιμία

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από τη στιγμή της σύλληψης της ιδέας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του κοινού νομίσματος μέχρι την υλοποίηση της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης πέρασαν αρκετά χρόνια. Η μετεξέλιξη του διεθνούς νομισματικού συστήματος διήνυσε αρκετά χρόνια και υπέστη αρκετές μεταβολές μέχρι την οριστική υιοθέτηση του κοινού νομίσματος από τις πρώτες δεκαέξι χώρες και την προοπτική ενσωμάτωσης περισσότερων μέχρι τη σημερινή της μορφή. Η αγορά εργασίας, η νομισματική κυριαρχία, καθώς και τα κεφάλαια και οι ισοτιμίες των κρατών – μελών επηρεάστηκαν θεμελιωδώς, καθώς υπήρξαν νέες προϋποθέσεις για ευελιξία μετακίνησης εργατικού δυναμικού, σταθεροποίηση των επιτοκίων, απομάκρυνση συναλλαγματικών κινδύνων και μείωση του κόστους των συναλλαγών, που αφορούν στο εμπόριο. Ο έλεγχος των κριτηρίων ένταξης από την ΕΚΤ, ώστε να διατηρηθεί οικονομικά και νομοθετικά ασφαλές το όλο εγχείρημα περιόρισε την ελεύθερη νομισματική πολιτική των χωρών – μελών. Η δημοσιονομική πολιτική τέθηκε κάτω από τον διακριτικό έλεγχο των θεσμών και η διατήρηση και η μείωση του πληθωρισμού είχαν σαν αποτέλεσμα την αύξηση της ανεργίας σε αρκετά από τα κράτη – μέλη¹.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση και το όλο εγχείρημα της υιοθέτησης του κοινού νομίσματος από όλα τις χώρες, οι οποίες προσήλθαν στην ΟΝΕ είχε ως βάση τη θεωρία των Άριστων Νομισματικών Περιοχών των Robert Mundell, Peter Kenen και Ronald McKinnon η οποία είχε διατυπωθεί στις αρχές της δεκαετίας του 1960 και για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα η χρησιμότητα της αποτέλεσε αντικείμενο αντιπαραθέσεων και έρευνας ακαδημαϊκού επιπέδου. Ένας από τους οικονομολόγους που εξέφρασαν την άποψη ότι είναι συζητήσιμο το γεγονός της επικέντρωσης στην θεωρία των Άριστων Νομισματικών Περιοχών, όσον αφορά στα διεθνή νομισματικά οικονομικά, ήταν ο Krugman, ενώ από την αντίθετη πλευρά υπήρξε η άποψη ότι δεν δόθηκε αρκετή προσοχή στη συγκεκριμένη θεωρία².

Με την πάροδο των ετών αντί του προτεινόμενου από τη θεωρία καθεστώτος συνεργασίας, η συζήτηση στράφηκε στον σχηματισμό πλήρους νομισματικής ένωσης και στους τρόπους με του οποίους αυτό θα επιτευχθεί. Η αλλαγή της κατεύθυνσης της σκέψης των οικονομολόγων είχε αντίκτυπο στις εξελίξεις, οι οποίες παρατηρήθηκαν διεθνώς αλλά και πιο συγκεκριμένα στην Ευρωπαϊκή περιφερειακή ολότητα στις κινήσεις κεφαλαίων και την απελευθέρωση του εμπορίου, με ότι αυτά

¹ CHANG Michele (et al.). "Redefining European economic governance" in Journal of European integration, v. 35, n. 3, April 2013, p. 195-373.

² DEFRAIGNE Pierre. The euro, the model and the power = L'euro, le modèle et la puissance. Brussels: College of Europe - Foundation, 2013.

συνεπάγονταν³.

Η παρούσα εργασία θα ασχοληθεί καταρχάς με τα κριτήρια αξιολόγησης εισαγωγή των νέων μελών στην Ευρωπαϊκή Ένωση και έπειτα θα αναφερθούμε στα ιστορικά στοιχεία που οδήγησαν τα κράτη – μέλη σε μια νομισματική ένωση, η οποία επιτεύχθηκε αναίμακτα, καθώς και στην οικονομική της ολοκλήρωση. Επιπλέον, θα μελετήσουμε τους όρους και τις σχετιζόμενες θεωρίες των Άριστων Νομισματικών Περιοχών όπως επίσης και τα κόστη και τα οφέλη των κρατών – μελών της νομισματικής ένωσης και τον καθορισμό των Συναλλαγματικών Ισοτιμιών. Επιφυλάξεις και αμφισβητήσεις προέκυψαν για το αν η Ευρώπη είναι, σύμφωνα με τη θεωρία των Mudell, McKinnon και Kenen, Άριστη Νομισματική Περιοχή και αν πληροί τα κριτήρια αξιολόγησης και αργότερα η οικονομική κρίση έθεσε σε μεγαλύτερη αμφισβήτηση τα κριτήρια αυτά. Στο δεύτερο μέρος της συγκεκριμένης εργασίας θα εξετάσουμε την περίπτωση της Ελλάδας και το ελληνικό οικονομικό αδιέξοδο και τις παθογένειες του ελληνικού οικονομικού τομέα. Η ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ είναι μία από τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις, γεγονός το οποίο δημιούργησε ελπίδες και προσδοκίες αλλά τα εγχώρια προβλήματα και η διάρθρωση της οικονομίας της δεν κατέστησαν εφικτή την εξέλιξή της. Τα κριτήρια των Άριστων Νομισματικών Περιοχών, τα οποία ήταν προαπαιτούμενα ουσιαστικά δεν πληρούνταν, καθώς η ελληνική οικονομία ήταν η πιο αδύναμη όλων. Το δημοσιονομικό μέρος της οικονομίας της Ελλάδας ήταν και είναι το μεγάλο πρόβλημά της διότι έχει τεράστια ελλείμματα και χρέη και η επιβάρυνση με εξωτερικούς δανεισμούς διόγκωσαν το πρόβλημα και η χώρα να οδηγηθεί σε κρίση⁴.

³ TILFORD Simon, WHYTE Philip (eds). The future of Europe's economy: disaster or deliverance?.

London: Centre for European Reform, 2013.

⁴ ARESTIS Philip, SAWYER Malcolm (eds.). The Euro crisis. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012

Βιβλιογραφία

Chang Michele (et al.). "Redifining European economic governance" in Journal of European integration, v. 35, n. 3, April 2013, p. 195-373.

Arestos Philip, SAWYER Malcolm (eds.). The Euro crisis. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012

Tilford Simon, WHYTE Philip (eds). The future of Europe's economy: disaster or deliverance?.

London: Centre for European Reform, 2013.

Defraigne Pierre. The euro, the model and the power = L'euro, le modèle et la puissance. Brussels:

College of Europe - Foundation, 2013.

Μέρος Α΄

Άριστες Νομισματικές Περιοχές – Κριτήρια Αξιολόγησης

Το ερώτημα περί κατάλληλου πεδίου μιας νομισματικής ζώνης τίθεται πρώτη φορά σε άρθρο του Robert Mundell και εκεί πρωτοαναφέρεται και η θεωρία των ΑΝΠ.⁵ Για τον Mundell είναι αδύνατη η ΣΣΙ σε μια κοινή νομισματική ένωση έστω με δύο διαφορετικά νομίσματα, έστω κι αν οι μισθοί και ο πληθωρισμός δεν έχουν μεταβλητή προς τα κάτω τάση.⁶ Αναλογικά, για να αντιληφθούμε τη συγκεκριμένη κατάσταση μπορούμε να υποθέσουμε ότι έχουμε δύο κράτη με αρχικά ίδια ποσοστά ανεργίας και πληθωρισμού, καθώς και ΣΣΙ. Αν η ισορροπία μεταξύ αγορών και ζήτησης από το ένα κράτος στο άλλο διαταραχθεί, μια επεκτατική νομισματική πολιτική θα δημιουργήσει περαιτέρω προβλήματα καθώς θα αυξηθούν οι φόροι και η πληθωριστική πίεση θα δημιουργήσει ένταση μεταξύ των δύο περιοχών.⁷ Συνέπεια αυτών είναι η πληθωριστική πολιτική των πλεονασματικών περιοχών επηρεάζει καίρια τον ρυθμό απασχόλησης των ελλειμματικών περιοχών της συγκεκριμένης νομισματικής ένωσης. Αντίθετα, σε νομισματικές ενώσεις με κοινό νόμισμα οι αποφάσεις ρύθμισης της ανεργίας ή της ρύθμισης του πληθωρισμού παίρνονται από τις κεντρικές διοικήσεις, γεγονός που δεν επιλύει τις διατοπικές ανισορροπίες.⁸ Η εκ παραλλήλου αντιμετώπιση ανεργίας και πληθωρισμού μπορεί σύμφωνα πάντα με τον Mundell να προκύψει μόνο με τη χρήση περιφερειακών νομισμάτων και την εφαρμογή ελεύθερων συναλλαγματικών ισοτιμιών.⁹

Η μακροχρόνια συζήτηση των οικονομολόγων που αφορούσε στα οφέλη και στα μειονεκτήματα ΚΣΙ και ΣΣΙ οδήγησε στη διατύπωση της θεωρίας των Άριστων Νομισματικών περιοχών. Πέρα από τη θεωρία, τα πραγματικά χαρακτηριστικά των χωρών είναι εν γένει διαφορετικά, με αποτέλεσμα την ασυνεπή εφαρμογή των ίδιων συναλλαγματικών ισοτιμιών σε όλες τις χώρες εξίσου. Η συμβολή των οικονομολόγων από τον Mundell και έπειτα οδήγούσε στον προσδιορισμό του καθεστώτος συναλλαγματικής ισοτιμίας κάθε κράτους σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά του. Οι τρεις βασικοί εκφραστές της συγκεκριμένης θεωρίας επηρέασαν βαθιά τους οικονομικούς μελετητές που ασχολήθηκαν με το συγκεκριμένο θέμα μετέπειτα¹⁰. Όσοι ασχολήθηκαν, λοιπόν, με τις ΑΝΠ εκλέπτουν τις προϋποθέσεις και τα κριτήρια δημιουργίας μιας ένωσης χωρών με κοινό νόμισμα και εξέφρασαν λεπτομερώς τις εκτιμήσεις τους για τα κόστη και τα οφέλη μιας τέτοιου είδους

⁵ Mundell, R., A. 1961. «A Theory of Optimum Currency Areas» στο *American Economic Review*, Vol. 51, No. 4. σελ. 657.

⁶ Mundell, R., A. 1961. ο. π. σελ. 658.

⁷ Mundell, R., A. 1961. ο. π. σελ. 658.

⁸ Mundell, R., A. 1961. ο. π. σελ. 659.

⁹ Mundell, R., A. 1961. ο. π. σελ. 659.

¹⁰ Γκαργκανάς, Ν. (2013) «Η αντιμετώπιση της κρίσης της ζώνης του ευρώ και η μετάβαση προς μια πιο ολοκληρωμένη Οικονομική και Νομισματική Ένωση», Παρατηρητήριο για την κρίση, κείμενο πολιτικής, Νο. 10, Μάιος.

ένωσης. Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ, ότι παρόλο που ο Mundell έχει χαρακτηριστεί ως ο «πατέρας» των ΑΝΠ, τα βασικά της αξιώματα είχαν ήδη διατυπωθεί από τον Friedman γύρω στο 1950. Ο Friedman παρατήρησε ότι η ύπαρξη διαφορετικών νομισμάτων και κυμαινόμενων ισοτιμιών στις διαφορετικές χώρες θα εξυπηρετούσε την εξομάλυνση της οικονομίας μεταξύ τους. Σύμφωνα με τον Friedman ο χώρος, στον οποίο αυτό θα συνέβαινε σχετιζόταν με τον βαθμό δημοσιονομικής και νομισματικής ολοκλήρωσης, καθώς και με την κινητικότητα των παραγωγικών συντελεστών και θεωρούσε ότι υπό τις παρούσες συνθήκες – οι οποίες υφίστανται ακόμα και σήμερα – η ιδανική επιλογή για τις πραγματικές οικονομίες ήταν η ελεύθερη κίνηση των ισοτιμιών.¹¹

Ο Mundell ενσωμάτωσε τα κριτήρια σε ένα μοντέλο μακρο – οικονομίας σε μια προσπάθεια εκτίμησης των κόστων και των οφελών ενός κοινού νομίσματος. Πιο συγκεκριμένα σκοπός του ήταν να κάνει λιγότερο δαπανηρή την εγκατάλειψη του καθεστώτος των κυμαινόμενων ισοτιμιών. Η ελεύθερη μετακίνηση εργατικού δυναμικού, κεφαλαίου και αγαθών, σύμφωνα με τους κλασικούς θεωρητικούς της οικονομίας, αν συνδυάζονταν με κοινή και ενιαία νομισματική πολιτική θα έκανε την ανάγκη προσαρμοστικότητας των κυμαινόμενων ισοτιμιών, να εξαλειφθεί και να δημιουργηθεί ένας κλασικός εξισορροπητικός οικονομικός μηχανισμός.¹² Ύστερα από εκτενή ανασκόπηση της σύγχρονης του βιβλιογραφίας, ο Mundell καταλήγει στο ότι η ελεύθερη μετακίνηση εργατικού δυναμικού σε περιφέρειες με κοινό νόμισμα είναι απαραίτητη και ακόμα και αναγκαία, καθώς κατάλαβε, ότι ακόμα και σε διαφορετικές περιοχές του ίδιου κράτους υπήρχαν οικονομικές ανισορροπίες¹³. Ο επαναπροσδιορισμός των συνόρων ήταν η λύση για να γίνει αποτελεσματικά λειτουργικός ο μηχανισμός εξισορρόπησης και καθόρισε γεωγραφικά και όχι εθνικά την εσωτερική και εξωτερική ισορροπία μέσα στην οποία θα μπορούσαν να εξαλειφθούν οι οικονομικές ανισορροπίες και να επιτευχθούν οι στόχοι. Η πραγματικότητα σαφώς είναι διαφορετική από την θεωρία και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα τις αλλαγές αυτής της κινητικότητας εξαιτίας γεωγραφικών, πολιτικών, βιομηχανικών και οικονομικών αιτιών.¹⁴

Τέλος, οι Mundell και Friedman καθόρισαν την ανάπτυξη της θεωρίας των Άριστων Νομισματικών Περιοχών και αποδέχθηκαν ότι για την ίδρυση και διατήρηση νομισματικής ένωσης υπήρχε ανάγκη συγκεκριμένων κριτηρίων και συνόρων. Η βασική διαφορά μεταξύ Mundell και Friedman είναι η πίστη του πρώτου στην αποδοτικότητα μακροοικονομικών πολιτικών και της κυβερνητικής παρέμβασης που στόχευαν στην εσωτερική ισορροπία, επιτυγχάνοντας ταυτόχρονα χαμηλά ποσοστά ανεργίας και ισορροπία στο ισοζύγιο πληρωμών. Αντιθετικά, ο Friedman μάχονταν υπέρ της ελεύθερης αγοράς και της οικονομικής αυτό – εκπληρούμενης ισορροπίας, καθώς θεωρούσε τον μηχανισμό

¹¹ Cesarano, F. 2006. The origins of the theory of optimum currency areas στο *History of Political Economy* 38 (4), 711–731.

¹² Mundell, R., A. 1961. ο. π. σελ. 661 – 663.

¹³ Κουτσιαράς, Ν. (2013) Οι καιροί αλλάζουν – εμείς; Κείμενα για την Ευρωπαϊκή πολιτική οικονομία πριν και μετά την κρίση, Αθήνα, Παπαζήση

¹⁴ Mundell, R., A. 1961. ο. π. σελ. 660.

προσαρμογής δαπανηρό και χρονοβόρο σε πραγματικές συνθήκες διαβίωσης, όπου επικρατούν άκαμπτες τιμές και μισθοί¹⁵.

Βασικά κριτήρια των ΑΝΠ θεωρούνται από τον Mundell καταρχήν η κινητικότητα συντελεστών παραγωγής, η οποία αποτελεί απαραίτητο συστατικό για την πραγμάτωση του κοινού νομίσματος. Συγκεκριμένα, το καθεστώς σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών είναι προτιμότερο για περιοχές στις οποίες η υψηλή κινητικότητα των συντελεστών παραγωγής είναι δεδομένη, ενώ, το καθεστώς κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών προτιμάται για περιοχές στις οποίες η κινητικότητα των συντελεστών παραγωγής είναι είτε χαμηλή είτε δεν υφίσταται. Η μείωση αυξομειώσεων της ονομαστικής συναλλαγματικής ισοτιμίας και των πραγματικών τιμών οφείλεται στην υψηλή ολοκλήρωση στην αγορά παραγωγικών συντελεστών σε συγκεκριμένη ομάδα χωρών¹⁶. Ο ρόλος αυτών των αυξομειώσεων είναι η αντιμετώπιση των εσωτερικών και εξωτερικών διαταραχών, που μπορούν να εξαλειφθούν μέσω της κινητικότητας. Η αναδιανομή των συντελεστών παραγωγής ανάμεσα σε χώρες με δεσμούς εμπορίου αποτελεί έναν αποτελεσματικό τρόπο ενίσχυσης σχέσεων τους, και έχει ως αποτέλεσμα την κοινωνική ευημερία και ανταγωνιστικότητα. Ο λειτουργικός οικονομικός μηχανισμός βασίζεται στην απόλυτα ελεύθερη κίνηση των συντελεστών παραγωγής, έτσι ώστε όταν προκύπτουν διαταραχές – όπως η ανεργία – να αντισταθμίζονται οι αρνητικές επιπτώσεις. Γεγονός είναι, ότι σε βραχυχρόνιο ορίζοντα τέτοιου είδους κινητικότητα συνηθίζεται να είναι χαμηλή και τα αποτελέσματα της μακράς διάρκειας. Διευκρινίζουμε σε αυτό το σημείο ότι θα πρέπει να υπάρχει διάκριση των όρων εργατικό δυναμικό και συντελεστές παραγωγής. Επιπλέον, η κινητικότητα του κεφαλαίου παρουσιάζει μείωση επειδή οι επενδύσεις που παράγει μια χώρα, απορροφούνται από κάποια άλλη. Ανασταλτικό παράγοντα όλων αυτών αποτελούν τα σημαντικά κόστη της κινητικότητας του εργατικού δυναμικού και των συντελεστών παραγωγής¹⁷.

Δεύτερο χαρακτηριστικό, κατά τον Mundell, είναι η τέλεια ευελιξία μισθών και τιμών των χωρών, οι οποίες επιθυμούν να δημιουργήσουν ή να συμμετέχουν σε μια νομισματική ένωση. Η μισθολογική και τιμαριθμική ακαμψία δημιουργεί αδυναμία εκπλήρωσης του φυσικού ρόλου των όρων του εμπορίου στη διαδικασία προσαρμογής.¹⁸ Η ευελιξία ονομαστικών τιμών και μισθών σε χώρες, οι οποίες αποτελούν νομισματική ένωση δημιουργεί μια πιο ομαλή μετάβαση από μια περίοδο οικονομικών διαταραχών σε μια περίοδο προσαρμογής, με συνέπεια τη μείωση ανάγκης ύπαρξης και συνεχούς προσαρμογής των ΚΣΙ και τη διατήρηση ενός καθεστώτος ΣΣΙ. Αν οι μισθοί και το επίπεδο τιμών παραμείνουν άκαμπτα, οι συναλλαγματικές ισοτιμίες θα πρέπει να γίνουν αναγκαστικά ευέλικτες ανεβάζοντας όμως τα ποσοστά πληθωρισμού και ανεργίας. Ως άμεσο αποτέλεσμα αυτών των διεργασιών είναι η μη βιώσιμη νομισματική ένωση.¹⁹

¹⁵ ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. και ΚΑΤΣΙΚΑΣ, Δ. (2016α) “Τα οικονομικά της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης”, στο: ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. (επιμ.) Ευρωπαϊκή Ένωση: δημιουργία, εξέλιξη, προοπτικές, Αθήνα, Κριτική, σελ. 149-189.

¹⁶ ΜΟΥΣΗΣ, Ν. (2015) Ευρωπαϊκή Ένωση: Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική [15η έκδοση], Αθήνα, Παπαζήση

¹⁷ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΡΕΑ, Ε. (2012α) “Εισαγωγή: Η πολιτική της κρίσης στην Ευρωζώνη”, στο: Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τεύχος 39, σελ. 7-19.

¹⁸ Mundell, R., A. 1961. ο. π. σελ. 660 – 662.

¹⁹ Kawai, M. 1985. « World finance and adjustment: An agenda for reform: Graham Bird» London: Houndmills, Basingstoke/Macmillan. σελ. xiii και 353.

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό των ΑΝΠ εισήχθη από τον McKinnon το 1963 και τονίζει την ανάγκη διατήρησης εξωτερικής ισορροπίας, καθώς θεωρούσε όλο και λιγότερο αποτελεσματικό το καθεστώς ελεύθερων συναλλαγματικών ισοτιμιών για τη διατήρηση της ισορροπίας και αποσυνθετικό της σταθερότητας του επιπέδου των τιμών. Εφόσον το παραγόμενο προϊόν μιας οικονομίας αποτελείται από μη εμπορεύσιμα και εμπορεύσιμα αγαθά, διαπιστώνεται ότι αν μετά από μια διαταραχή αλλάξει η συναλλαγματική ισοτιμία ενός νομίσματος μια ανοιχτής οικονομίας, το αποτέλεσμα είναι η μεγαλύτερη μεταβολή του γενικού δείκτη τιμών από ότι του δείκτη μιας κλειστής οικονομίας σε παρόμοια συγκυρία. Η μείωση της χρηματικής ρευστότητας είναι αποτέλεσμα της διακύμανσης του γενικού δείκτη τιμών και επιφέρει αλλαγές στο εγχώριο κόστος διαβίωσης και την ανταγωνιστικότητα.²⁰

Τα αποτελέσματα διαταραχών σε συγκεκριμένα εξαγωγικά προϊόντα είναι το αντικείμενο μελέτης του Kenen το 1969. Η διαφοροποίηση της παραγωγής και της κατανάλωσης σε τομείς του εμπορίου απορροφά την επίδραση των διαταραχών και μειώνει την ανάγκη ύπαρξης ΚΣΙ. Σε διαφοροποιημένες οικονομίες οι συνολικές εξαγωγές είναι πιο σταθερές από ότι σε λιγότερο διαφοροποιημένες οικονομίες και καταλήγει στο ότι χώρες που έχουν στην οικονομία τους υψηλό βαθμό διαφοροποίησης, είναι οι καλύτεροι υποψήφιοι ένταξης σε νομισματική περιοχή. Αυτό συμβαίνει διότι η χρήση της νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής δεν είναι απαραίτητη για την αντιμετώπιση ανωμαλιών, ενώ παράλληλα τα μικρά κόστη τέτοιου είδους οικονομιών εξαιτίας της εγκατάλειψης των κυμαινόμενων ισοτιμιών, ενθαρρύνουν τη χρήση κοινού νομίσματος.²¹ Ο Kenen επίσης αναφέρεται στη δημοσιονομική ολοκλήρωση, ως ένα επιπλέον χαρακτηριστικό και κριτήριο μιας ΑΝΠ. Η μεγαλύτερη δυνατόν δημοσιονομική ολοκλήρωση δύο περιοχών προάγει την καλύτερη δυνατότητα εξομάλυνσης των οικονομικών διαταραχών.²² Η συγκεκριμένη διαδικασία προϋποθέτει μικρότερες διακυμάνσεις της ισοτιμίας, εφόσον η ισορροπία προέρχεται από την ανακατανομή των πόρων, όπως επίσης ανάπτυξη και προώθηση και της πολιτικής ένωσης όσον αφορά τα κράτη – μέλη.²³

Οι διαφορές του ποσοστού του πληθωρισμού ανάμεσα σε δύο περιοχές είναι η συνήθης αιτία ανισορροπίας του ισοζυγίου πληρωμών. Η παράλληλη διακύμανση ή το παρόμοιο επίπεδο πληθωρισμού ανάμεσα στις δύο περιοχές κάνει πιο πιθανή μια ισορροπημένη ροή συναλλαγών μέσα στη νομισματική περιοχή, βελτιώνουν τους εμπορικούς όρους και διευκολύνουν το διαπεριφερειακό εμπόριο. Οι ΣΣΙ δεν είναι δυνατόν να διατηρηθούν για μεγάλο χρονικό διάστημα, αν οι πληθωριστικές διαφορές ανάμεσα στα κράτη – μέλη είναι επίμονες και μεγάλες, καθώς κάνουν την νομισματική ένωση ασύμφορη.²⁴

²⁰ McKinnon, R. 1963. «Optimum currency areas» στο *American Economic Review*, τόμ. 53, σελ. 3 – 5.

²¹ Kenen, P. 1969. «The theory of optimum currency areas: An eclectic view» στο Mundell R. – Swoboda A. (επιμ.), *Monetary Problems of the International Economy*, Chicago : The University of Chicago Press.

²² Ο όρος δημοσιονομική εξομάλυνση υπονοεί το κοινό δημοσιονομικό σύστημα, το οποίο μπορεί να διανεμίει μέσω της φορολογίας τους πόρους ανάμεσα στις περιοχές.

²³ Kenen, P. 1969. ο. π.

²⁴ Fleming, M. J. 1971. «On Exchange Rate Unification» στο *The Economic Journal*

Vol. 81, No. 323. σελ. 467 – 488.

Επιπρόσθετα, όταν μεταξύ δύο περιοχών διαπιστώνεται μεγάλη χρηματοπιστωτική ολοκλήρωση, τότε η εξισορρόπηση των διαταραχών είναι θέμα μικρών αλλαγών στα επιτόκια, τα οποία μακρόχρονα έχουν τάσεις σύγκλισης και διευκολύνουν την χρηματοδότηση εξωτερικών ανισορροπιών. Η υψηλή χρηματοπιστωτική ολοκλήρωση των αγορών είναι υποψήφιος να συμμετέχουν σε μία νομισματική ένωση.²⁵

Βιβλιογραφία

ΓΚΑΡΓΚΑΝΑΣ, Ν. (2013) “Η αντιμετώπιση της κρίσης της ζώνης του ευρώ και η μετάβαση προς μια πιο ολοκληρωμένη Οικονομική και Νομισματική Ένωση”, Παρατηρητήριο για την κρίση, κείμενο πολιτικής, Νο. 10, Μάιος.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΡΕΑ, Ε. (2012α) “Εισαγωγή: Η πολιτική της κρίσης στην Ευρωζώνη”, στο: Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τεύχος 39, σελ. 7-19.

ΜΟΥΣΗΣ, Ν. (2015) Ευρωπαϊκή Ένωση: Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική [15η έκδοση], Αθήνα, Παπαζήση

ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. και ΚΑΤΣΙΚΑΣ, Δ. (2016α) “Τα οικονομικά της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης”, στο: ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. (επιμ.) Ευρωπαϊκή Ένωση: δημιουργία, εξέλιξη, προοπτικές, Αθήνα, Κριτική, σελ. 149-189.

ΚΟΥΤΣΙΑΡΑΣ, Ν. (2013) Οι καιροί αλλάζουν – εμείς; Κείμενα για την Ευρωπαϊκή πολιτική οικονομία πριν και μετά την κρίση, Αθήνα, Παπαζήση

Cesarano, F. 2006. The origins of the theory of optimum currency areas στο *History of Political Economy* 38 (4), 711–731.

Fleming, M. J. 1971. «On Exchange Rate Unification» στο *The Economic Journal* Vol. 81, No. 323. σελ. 467 – 488.

Ingram, J. C. 1973. «The case of European monetary integration» στο *Essays in international finance*. No. 98. Princeton, Jersey : Princeton University. σελ. 1 – 29.

Kawai, M. 1985. « World finance and adjustment: An agenda for reform: Graham Bird» London: Houndmills, Basingstoke/Macmillan

Kenen, P. 1969. «The theory of optimum currency areas: An eclectic view» στο Mundell R. – Swoboda A. (επιμ.), *Monetary Problems of the International Economy*, Chicago : The University of Chicago Press.

McKinnon, R. 1963. «Optimum currency areas» στο *American Economic Review*, τόμ. 53.

Mundell, R., A. 1961. «A Theory of Optimum Currency Areas» στο *American Economic Review*, Vol. 51, No. 4.

²⁵ Ingram, J. C. 1973. «The case of European monetary integration» στο *Essays in international finance*. No. 98. Princeton, Jersey : Princeton University. σελ. 1 – 29.

Ιστορική αναδρομή και Οικονομική Ολοκλήρωση

Η ιδέα της Ευρωπαϊκής Ένωσης προέκυψε μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η οποία όμως δεν πραγματοποιήθηκε εξαιτίας του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο οποίος ξέσπασε στο μεσοδιάστημα και αποδιοργάνωσε πλήρως το διεθνές οικονομικό σύστημα. Το 1946 ο Sir Winston Churchill, ο τότε πρωθυπουργός της Αγγλίας σε ομιλία του στην Ζυρίχη αναφέρει τη δημιουργία Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης.²⁶ Το 1949 ιδρύεται το Συμβούλιο της Ευρώπης κι ακολουθούν η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα,²⁷ η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας,²⁸ καθώς και η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα,²⁹ η οποία το 1992 αποτέλεσε την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Το 1957 έξι χώρες της Ευρώπης αποφασίζουν να διαμορφώσουν κοινή αγορά – μια οικονομική ζώνη, στην οποία άνθρωποι και προϊόντα διακινούνται ελεύθερα. Την ίδια χρονιά υπογράφεται η συνθήκη της Ρώμης και η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (= ΕΟΚ) ή η Κοινή Αγορά γίνεται πραγματικότητα με έξι ιδρυτικά μέλη – Βέλγιο, Γερμανία, Γαλλία, Λουξεμβούργο, Ιταλία και Κάτω Χώρες – τα οποία έχουν κοινή διαχείριση των οικονομικών συμφερόντων τους. Το 1973 τρεις ακόμα χώρες προσχωρούν στην ΕΟΚ – η Δανία, η Ιρλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο – και από το 1979 όλοι οι πολίτες μπορούν να εκλέγουν άμεσα τα μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Δέκατο μέλος της ΕΟΚ το 1981 είναι η Ελλάδα κι ακολουθούν, το 1986 η Ισπανία και η Πορτογαλία. Το 1987 η ΕΕ θεσπίζει την ελεύθερη ροή συναλλαγών στα σύνορα της ΕΕ και η «ενιαία αγορά» είναι πλέον πραγματικότητα.³⁰

Η ένωση της Δυτικής με την Ανατολική Γερμανία έφερε στην ΕΟΚ όλα τα ομόσπονδα κράτη της Ανατολικής Γερμανίας και έπειτα από την πτώση του κομμουνισμού η Κεντρική και η Ανατολική Ευρώπη έχουν πιο κοντινή γειτνίαση με την ΕΕ. Η θέσπιση των «τεσσάρων ελευθεριών» θεωρούνται «εκ των ουκ άνευ» για την εύρυθμη λειτουργία της και αφορούν στην ελεύθερη διακίνηση προσώπων, κεφαλαίων, προϊόντων και υπηρεσιών. Στη δεκαετία του 1990 υπογράφονται δυο νέες συνθήκες του Μάαστριχτ το 1993 για την ΕΕ και του Άμστερνταμ το 1999 και το 1995 τρία νέα μέλη προστίθενται : η Αυστρία, η Φιλανδία και η Σουηδία. Η συνθήκη «Σένγκεν» επιτρέπει σταδιακά τη διακίνηση των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης χωρίς διαβατήριο και το Ευρώ γίνεται το νέο νόμισμα πολλών από τις χώρες της ΕΕ. Η δεκαετία του 2000 θεωρείται δεκαετία επέκτασης. Οι πολιτικές διαφορές μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Ευρώπης επουλώνονται και αρκετές χώρες αιτούνται την ένταξη στην ΕΕ. Μεταξύ αυτών, η Τσεχική Δημοκρατία, η Εσθονία, η Κύπρος, η Λεττονία, η Λιθουανία, η Ουγγαρία, η Πολωνία, η Σλοβενία και η Σλοβακία, ενώ το 2007 ακολούθησαν η Βουλγαρία και η Ρουμανία. Τρεις υποψήφιοι, η Κροατία, η Δημοκρατία της

²⁶ Churchill, W. S. ; Marshall, George C. 1973 *Landmarks* . Lausanne: European Research Center. 16 p.

²⁷ Το 1952.

²⁸ Το 1957.

²⁹ Το 1958.

³⁰ Blanchard, O. – Amighini, A. – Giavazzi, F. 2010. ο. π. σελ. 4.

Βόρειας Μακεδονίας (πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας), η Τουρκία και η Ισλανδία έχουν, επίσης, υποβάλει αίτηση για ένταξη.³¹

Με το γύρισμα της χιλιετίας η απόδοση των ευρωπαϊκών χωρών δεν ήταν ίδια με την απόδοση της δεκαετίας του 1990. Τη δεκαετία 2001 – 2010 η μέση ετήσια αύξηση της παραγωγής ήταν 2 μονάδες χαμηλότερη της προηγούμενης δεκαετίας, με αποτέλεσμα υποχώρηση του ΑΕΠ κατά 4%, εξαιτίας της επιβράδυνσης σε όλες τις μεγαλύτερες ευρωπαϊκές οικονομίες από το 2008 και ύφεση το 2009. Επίσης, η χαμηλή αύξηση της παραγωγής οδήγησε σε υψηλά ποσοστά ανεργίας στη ζώνη του Ευρώ. Το μόνο καλό ήταν το χαμηλότερο κατά 0,2% στην Ευρωζώνη από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το φθινόπωρο του 2009 η προσοχή της οικονομικής πολιτικής της Ευρώπης στράφηκε στον απεικλωτισμό της από την ύφεση που έπληξε την παγκόσμια οικονομία το 2008.³²

Το 2009 οι χώρες, οι οποίες έχουν προσχωρήσει στην Ευρωπαϊκή κοινή αγορά ήταν είκοσι επτά και η οικονομική δύναμη που σχημάτισαν απέδωσε ποσοστό παραγωγής τέτοιο που την ίδια χρονιά ξεπέρασε την παραγωγή των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής και το βιοτικό επίπεδο σε ορισμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης προσομοίαζε εκείνο των ΗΠΑ.³³ Η μακροοικονομική εξέταση συνηθίζει να εστιάζει στο επίπεδο παραγωγής μιας οικονομίας στο σύνολό της και στον ρυθμό ανάπτυξής της, στα ποσοστά ανεργίας συνολικά και για κάθε χώρα ξεχωριστά, καθώς και στον ρυθμό του πληθωρισμού, ο οποίος καθορίζει την αύξηση της μέσης τιμής των αγαθών στην πάροδο του χρόνου. Οι τέσσερις μεγαλύτερες οικονομίες στην ΕΕ των 27 αντιπροσώπευαν το 2009 το 62,5% του ΑΕΠ της ΕΕ.³⁴

Ενώ, τα βραχεία προβλήματα κυριαρχούν τις οικονομικές συζητήσεις τα τρία μεγάλα προβλήματα της ΟΝΕ εξακολουθούν να απασχολούν τους μακρο – οικονομολόγους. Το πρώτο μεγάλο θέμα είναι το υψηλό ποσοστό ανεργίας. Το ποσοστό ανεργίας στις τέσσερις μεγαλύτερες χώρες – Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία και Ισπανία – της ηπειρωτικής Ευρώπης ήταν τόσο χαμηλό, φαινόμενο που έκανε τους οικονομολόγους της Αμερικής να την αποκαλούν «χώρα – θαύμα της ανεργίας» και να ταξιδεύουν για να ανακαλύψουν τα μυστικά της. Στα τέλη της δεκαετίας του 1970 το θαύμα είχε ήδη εκλείψει και η ανεργία στις χώρες αυτές ξεπέρασε τα ποσοστά ανεργίας των ΗΠΑ και παρότι μειώθηκε προσωρινά στα τέλη της δεκαετίας του 1990 εκτοξεύτηκε στο 7,5% το 2008 και στο 12% από το 2010 κι έπειτα. Κατά το μεγαλύτερο μέρος η αύξηση αυτή οφείλεται στην παγκόσμια οικονομική ύφεση του 2008, αν και παραδοσιακά το ποσοστό ανεργίας της Ευρώπης ήταν πάντα κατά 2% υψηλότερο των ΗΠΑ.³⁵

Το δεύτερο μεγάλο θέμα είναι η αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος. Μετά από το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου η Ευρώπη είχε καταστραφεί οικονομικά και ξεκίνησε από την αρχή. Τις δεκαετίες 1950 και 1960 το κατά κεφαλήν εισόδημα της Ευρώπης

³¹ Blanchard, O. – Amighini, A. – Giavazzi, F. 2010. *Macroeconomics. A European perspective*. England : Pearson Education Limited. σελ. 3.

³² Blanchard, O. – Amighini, A. – Giavazzi, F. 2010. ο. π. σελ. 4 – 5.

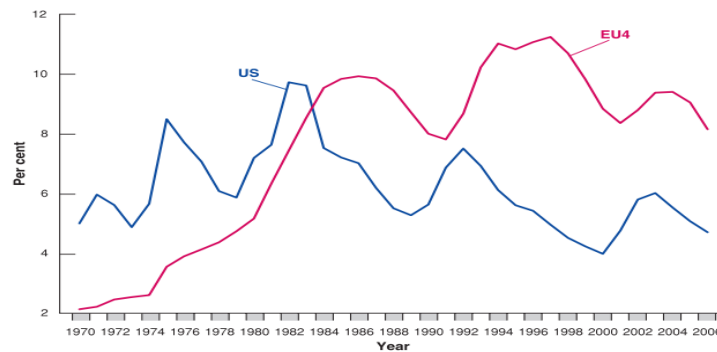
³³ Blanchard, O. – Amighini, A. – Giavazzi, F. 2010. ο. π. σελ. 4.

³⁴ Γερμανία, Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία και Ιταλία. Blanchard, O. – Amighini, A. – Giavazzi, F. 2010. ο. π. σελ. 3 – 4.

³⁵ Blanchard, O. – Amighini, A. – Giavazzi, F. 2010. ο. π. σελ. 5.

συγκρινόμενο με το κατά κεφαλήν εισόδημα των ΗΠΑ συρρικνώθηκε με το ποσοστό να αγγίζει το 80% τη δεκαετία του 1980. Παρόλα αυτά, το χάσμα ανάμεσα στο κατά κεφαλήν εισόδημα της Ευρώπης και των ΗΠΑ από το 1980 και έπειτα άρχισε να μεγαλώνει ξανά.³⁶

Διάγραμμα 1 : Τα ποσοστά ανεργίας σε Ευρώπη και ΗΠΑ από το 1970 κι έπειτα. Πηγή : Blanchard et al. 2010. σελ. 4

Ως τρίτο μεγάλο οικονομολογικό θέμα έχει τεθεί η οικονομολογική υπόσταση του κοινού νομίσματος, δηλαδή, η ίδια η ύπαρξη του Ευρώ. Από το 1999 ακόμα τα ερωτήματα που συνοδεύουν το κοινό νόμισμα δεν μπορούν με ακρίβεια να απαντηθούν αν και ο ρόλος του σε σχέση με την Ευρώπη και τη μακρο – οικονομική πολιτική της είναι αναμφίβολα συμβολικός. Επιπλέον, στα πλεονεκτήματα του κοινού νομίσματος μπορούμε να συνυπολογίζουμε το τέλος των ανησυχιών των Ευρωπαϊκών επιχειρήσεων, οι οποίες αφορούσαν στις μεταβολές των διαφορετικών νομισμάτων και τις διαφορές από τις αλλαγές συναλλάγματος. Η μετάβαση στο Ευρώ μετατρέπει την Ευρώπη σε μια σημαντική οικονομική δύναμη και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι είναι ένα από τα μεγαλύτερα οικονομικά γεγονότα του εικοστού πρώτου αιώνα.³⁷

Ο όρος Οικονομική Ολοκλήρωση είναι ασαφής αν και έχουν γίνει αρκετές προσπάθειες αποσαφήνισής του από διάφορους οικονομολόγους και συγγραφείς, έχοντας ως κοινό τόπο ότι η βελτίωση και η ευημερία των κρατών είναι ο κύριος στόχος και ότι ο μόνος τρόπος επίτευξής του είναι η Οικονομική Ολοκλήρωση. Το 1952 ο Tinbergen κάνει διαχωρισμό της Ολοκλήρωσης σε θετική και αρνητική. Η θετική Οικονομική Ολοκλήρωση υπαγορεύει την υιοθέτηση κοινής οικονομικής πολιτικής από όλα τα κράτη – μέλη, ενώ, η αρνητική αφορά σε ελευθερία οικονομικών συναλλαγών και εξάλειψη διακρίσεων και περιορισμών.³⁸ Η θέση του Béla Balassa το 1973 ορίζει την Οικονομική Ολοκλήρωση ως κατάσταση πραγμάτων, αναφερόμενος στην παντελή έλλειψη διακρίσεων, ή ως διαδικασία

³⁶ Blanchard, O. – Amighini, A. – Giavazzi, F. 2010. ο. π. σελ. 5.

³⁷ Blanchard, O. – Amighini, A. – Giavazzi, F. 2010. ο. π. σελ. 6.

² ΤΣΟΥΚΑΛΗΣ, Λ. (2016) Υπεράσπιση της Ευρώπης [μτφρ. Ρ. Γεωργιάδου], Αθήνα, Παπαδόπουλος

³⁸ «z1-policy is necessary and sufficient for target y1, whereas z2 and z3 policy is necessary and sufficient for targets y2 and y3». Tinbergen, J. (1952), On the Theory of Economic Policy, Amsterdam: North-Holland. σελ. 31.

σταδιακής εξάλειψης των διακρίσεων μεταξύ των κρατών.³⁹ Η επιτυχημένη Οικονομική Ολοκλήρωση επιτυγχάνεται μόνον όταν εξασφαλίζονται ίσες ευκαιρίες για τα άτομα που ανήκουν σε διαφορετικές χώρες κατά τον Gunnar Myrdal το 1958.⁴⁰ Με τη γνώμη του Myrdal συμφωνούν αργότερα ο Paul Streeten το 1961, ο οποίος αναφέρεται και στην ελευθερία των μελών της κοινωνίας να πραγματοποιήσουν τους σκοπούς τους, αλλά και ο Holzman το 1976, ο οποίος κάνει αναφορά στις τιμές των προϊόντων διάφορων περιοχών και πώς αυτές θα έπρεπε να εξισωθούν, γεγονός που θυμίζει έντονα τις πληθωριστικές ανισότητες της σύγχρονης Ευρωπαϊκής Ένωσης.⁴¹

ΣΧΗΜΑ 20-6 Αύξηση της μεταβλητότητας των συνθηκών της αγοράς προϊόντος

Η αύξηση του μεγέθους και της συχνότητας των διαταραχών των αγορών προϊόντος της εντασσόμενης χώρας μετατοπίζει την καμπύλη LL προς τα πάνω, διότι για δεδομένο βαθμό οικονομικής ολοκλήρωσης με την περιοχή σταθερών ισοτιμιών, η απόλυτη οικονομική σταθερότητα της χώρας, που προκύπτει από τις σταθερές ισοτιμίες, αυξάνεται. Η μετατόπιση της LL ανεβάζει το κρίσιμο επίπεδο οικονομικής ολοκλήρωσης, στο οποίο πραγματοποιείται η ένταξη στην περιοχή συναλλαγμάτων ισοτιμιών, στο θ_2 .

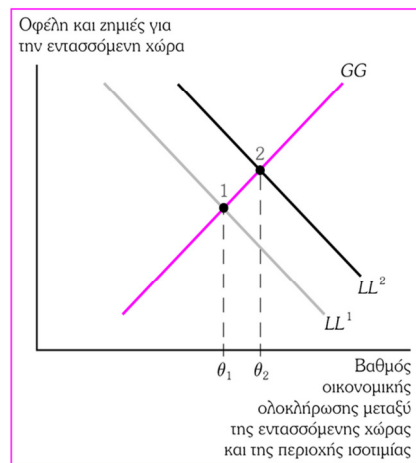
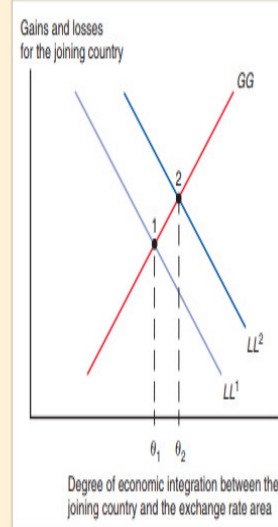

Figure 20-6

An Increase in Output Market Variability

A rise in the size and frequency of country-specific disturbances to the joining country's product markets shifts the LL schedule upward from LL^1 to LL^2 because for a given level of economic integration with the fixed exchange rate area, the country's economic stability loss from pegging its exchange rate rises. The shift in LL raises the critical level of economic integration at which the exchange rate area is joined to θ_2 .

Διάγραμμα 2 : Αύξηση μεταβλητότητας συνθηκών της αγοράς προϊόντος. Πηγή : Krugman P. – Obstfeld M. Διεθνής οικονομική : Θεωρία και πρακτική στην αγγλική και την Ελληνική έκδοση του βιβλίου.

Βιβλιογραφία

ΤΣΟΥΚΑΛΗΣ, Λ. (2016) Υπεράσπιση της Ευρώπης [μτφρ. Ρ. Γεωργιάδου], Αθήνα, Παπαδόπουλος.

ΤΣΟΥΚΑΛΗΣ, Λ. (2015) Ποια Ευρώπη; [2η έκδοση, μτφρ. Α. Παππάς], Αθήνα, Ποταμός.

Balassa, B. (1964), 'The purchasing power parity doctrine: a reappraisal', *Journal of Political Economy*, 72 (6).

³⁹ Balassa, B. (1964), 'The purchasing power parity doctrine: a reappraisal', *Journal of Political Economy*, 72 (6). σελ. 584 – 96.

⁴⁰ Myrdal, G. 1974. «What is development?» στο *Journal of Economic Issue*, Vol. VIII, No. 4. σελ 729 – 731 και Myrdal, Gunnar (1958), *Value in Social Theory*, edited by Paul Streeten, London: Routledge & Kegan Paul.

⁴¹ Holzmann R. 2006. «Globalization, Integration, Demography and Austria» στο *Volkswirtschaftliche Tagung*. Austria : Eurusestem. σελ. 135 – 136.

Blanchard, O. – Amighini, A. – Giavazzi, F. 2010. *Macroeconomics. A European perspective*. England : Pearson Education Limited.

Churchill, W. S. – Marshall, G. C. 1973. *Landmarks*. Lausanne: European Research Center,.

Holzmann R. 2006. «Globalization, Integration, Demography and Austria» στο Volkswirtschaftliche Tagung. Austria : Eurusem

Ingram, J. C. 1973. «The case of European monetary integration» στο *Essays in international finance*. No. 98. Princeton, Jersey : Princeton University. σελ. 1 – 29.

Myrdal, Gunnar (1958), *Value in Social Theory*, edited by Paul Streeten, London: Routledge & Kegan Paul.

Myrdal, G. 1974. «What is development?» στο *Journal of Economic Issue*, Vol. VIII, No. 4.

Tinbergen, J. (1952), *On the Theory of Economic Policy*, Amsterdam: North-Holland.

[1] Churchill, W. S. ; Marshall, George C. 1973 *Landmarks* . Lausanne: European Research Center. 16 p.

[2] To 1952.

[3] To 1957.

[4] To 1958.

[5] Blanchard, O. – Amighini, A. – Giavazzi, F. 2010. ο. π. σελ. 4.

[6] Blanchard, O. – Amighini, A. – Giavazzi, F. 2010. *Macroeconomics. A European perspective*. England : Pearson Education Limited. σελ. 3.

[7] Blanchard, O. – Amighini, A. – Giavazzi, F. 2010. ο. π. σελ. 4 – 5.

[8] Blanchard, O. – Amighini, A. – Giavazzi, F. 2010. ο. π. σελ. 4.

[9] Γερμανία, Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία και Ιταλία. Blanchard, O. – Amighini, A. – Giavazzi, F. 2010. ο. π. σελ. 3 – 4.

[10] Blanchard, O. – Amighini, A. – Giavazzi, F. 2010. ο. π. σελ. 5.

[11] Blanchard, O. – Amighini, A. – Giavazzi, F. 2010. ο. π. σελ. 5.

[12] Blanchard, O. – Amighini, A. – Giavazzi, F. 2010. ο. π. σελ. 6.

[13] «z1-policy is necessary and sufficient for target y1, whereas z2 and z3 policy is necessary and sufficient for targets y2 and y3». Tinbergen, J. (1952), *On the Theory of Economic Policy*, Amsterdam: North-Holland. σελ. 31.

[14] Balassa, B. (1964), 'The purchasing power parity doctrine: a reappraisal', *Journal of Political Economy*, 72 (6). σελ. 584 – 96.

[15] Myrdal, G. 1974. «What is development?» στο *Journal of Economic Issue*, Vol. VIII, No. 4. σελ 729 – 731 και Myrdal, Gunnar (1958), *Value in Social Theory*, edited by Paul Streeten, London: Routledge & Kegan Paul.

[16] Holzmann R. 2006. «Globalization, Integration, Demography and Austria» στο Volkswirtschaftliche Tagung. Austria : Eurusem. σελ. 135 – 136.

Κόστη και Οφέλη μιας Νομισματικής Ένωσης

Η κοινή νομισματική πολιτική, η οποία σηματοδοτείται από το κοινό νόμισμα, ενέχει και οικονομικά κόστη, όπως το κοινό επιτόκιο σε όλες της χώρες της Ευρωζώνης, γεγονός το οποίο από μόνο του είναι αρκετά πολύπλοκο αν σκεφτεί κανείς ότι υπάρχει η πιθανότητα κάποιες χώρες οποιαδήποτε στιγμή να βρίσκονται σε ύφεση και κάποιες άλλες σε οικονομική έκρηξη. Οι χώρες που εισήλθαν στο Ευρώ με υψηλό δημόσιο χρέος ωφελήθηκαν από την απότομη μείωση των επιτοκίων, η οποία βοήθησε στη μείωση των φόρων που αφορούσαν στο ΑΕΠ. Το ποσοστό των ονομαστικών επιτοκίων μειώθηκε στο 3% και το σύνολο των τόκων του δημόσιου χρέους έπεσε στο 5%. Αποτέλεσμα ήταν η συνολική εξοικονόμηση επτά ποσοστιαίων μονάδων του ΑΕΠ. Η φήμη της ΕΚΤ είναι πολύ πιο αξιόπιστη από εκείνη της Τράπεζας της Ιταλίας γεγονός που οδήγησε στη μείωση των επιτοκίων, τα οποία αντανακλούν στη διατήρηση του χαμηλού πληθωρισμού. Δεδομένου ότι το μέγεθος του χρέους σχετίζεται άμεσα με τα επιτόκια που δίνει το κράτος στους κατόχους κρατικών ομολόγων, όσο χαμηλότερα είναι τα επιτόκια τόσο χαμηλότερο είναι και το μέγεθος του χρέους.⁴²

Από ιστορικής πλευράς οι χώρες που εισήλθαν στην Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση (= ΕΝΕ) είχαν το δικό τους νόμισμα, το οποίο φαίνεται άμεσα συνδεδεμένο με την εθνική ταυτότητα του κράτους στο οποίο ανήκε. Κάθε χώρα από το νομισματικό της σύστημα αναμένει να επιτύχει τρεις στόχους : 1) Κινητικότητα Κεφαλαίων, 2) Σταθερότητα Συναλλαγματικής Ισοτιμίας και 3) Εγχώρια Νομισματική Κυριαρχία (= ΕΝΚ). Χώρες που έχουν υψηλό ΑΕΠ και δυνατή οικονομία έχουν πετύχει τους δύο από τους τρεις στόχους, αλλά όχι την Σταθερή Συναλλαγματική Ισοτιμία (= ΣΣΙ) με αποτέλεσμα να καταφεύγουν σε Κυμαινόμενη Συναλλαγματική Ισοτιμία (= ΚΣΙ). Αντίθετα, οι χώρες – μέλη ΝΕ έχουν παραχωρήσει την ΕΝΚ τους αλλά τα οφέλη που προκύπτουν από την Κινητικότητα των Κεφαλαίων και την ΣΣΙ είναι μεγαλύτερα και το κοινό νόμισμα οδηγεί σε μεγαλύτερη σταθερότητα των χρηματοπιστωτικών αγορών και είναι πιο δύσκολο να αποχωρήσει από την ΝΕ από το να υποτιμήσει ή να υπερτιμήσει την συναλλαγματική ισοτιμία.⁴³

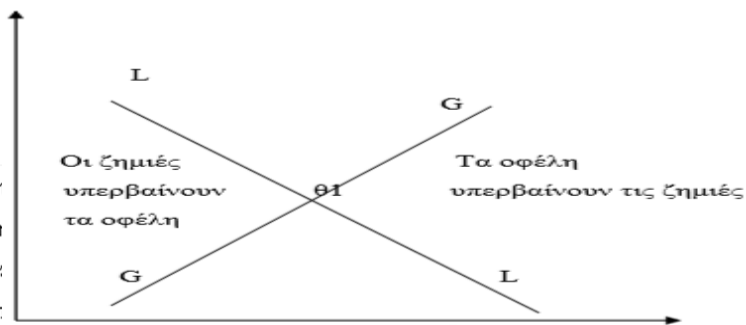
Οι οικονομολόγοι που ασχολήθηκαν με το Ευρώ πριν την οριστική καθιέρωσή του το 2002, θεωρητικά μόνο σκεπτόμενοι εφόσον δεν είχε προηγουμένως χρησιμοποιηθεί κοινό νόμισμα στην Ευρώπη, χρησιμοποίησαν εκτενώς την θεωρία των ΑΝΠ του Mundell και μάλιστα συμπληρωμένη ήδη από τους Kenen και MacKinnon.⁴⁴ Η θεωρία των ΑΝΠ, η οποία θεωρεί πολύτιμο εργαλείο σταθεροποίησης και συναλλαγματικής πολιτικής την ακαμψία των μισθών, τη στασιμότητα των δημοσιονομικών μεταβιβάσεων και τον περιορισμό της κινητικότητας της εργασίας έχει αμφισβητηθεί από τους T. Persson και G.

⁴² Blanchard, O. – Amighini, A. – Giavazzi, F. 2010. ο. π. σελ. 6.

⁴³ BARBER, T. και SPIEGEL, P. (2012) “Europe: a shift in the political wind”, Financial Times, 27 Απριλίου.
³Rose A. (2006) “Currency Unions”, The new Palgrave. σελ. 1 – 3.
<http://faculty.haas.berkeley.edu/aroze/Palgrave.pdf>.

⁴ McKinnon, R. 1963. ο.π. σελ. 3- 5 και Mundell, R., A. 1961. «A Theory of Optimum Currency Areas» στο *American Economic Review*, Vol. 51, No. 4. σελ. 51 και Kenen, P. 1969. ο. π.

Διάγραμμα 7. Κέρδη και απώλειες από προσχώρηση σε νομισματική ένωση. Πηγή: Krugman – Obstfeld. 2012. *International economics. Theory and Policy*. Boston: Pearson Education. σελ. 623.

Tabellini. Το αποτέλεσμα αυτού του είδους οικονομικής πολιτικής οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια σε ασυγχρόνιστους επιχειρηματικούς κύκλους εξ αιτίας των ασύμμετρων διαταραχών της ζήτησης.⁴⁵ Κινούμενοι στο ίδιο πλαίσιο οι Barro και Alesina δημιούργησαν ένα μοντέλο για να εξηγήσουν το πώς μια χώρα με νομισματικές αρχές χαμηλής αξιοπιστίας να υιοθετήσει ένα σύστημα διπλανής χώρας με νομισματικές αρχές υψηλής αξιοπιστίας, με χαμηλό πληθωρισμό.⁴⁶ Στον αντίποδα εκείνοι που αντιτίθενται σε αυτή τη θεωρία, χρησιμοποιούν τη θεωρία του «καθεστώτος πολιτικής», η οποία θεωρεί δόκιμο το γεγονός ότι όταν έχουμε εγκατάσταση ενός νομίσματος, οι προσδοκίες για τον πληθωρισμό εξαυλώνονται και ο πληθωρισμός αποκαθλώνεται.⁴⁷

Η φάση «Κόστη – Οφέλη» των ΑΝΠ, επικεντρώθηκε στα κόστη και τα οφέλη, τα οποία προκύπτουν από την υιοθέτηση του κοινού νομίσματος και διερευνήθηκε περισσότερο και σε παραπάνω από ένα επίπεδα. Αποτέλεσμα της σχετικής συζήτησης, η οποία αφορά στα κριτήρια, είναι η ενδυνάμωση της θεωρίας και η βεβαιότητα αλληλεπίδρασης μεταξύ των κριτηρίων. Η συμφιλίωση των βασικών κριτηρίων της θεωρίας, η αξιολόγηση των στοιχείων τους, καθώς και τα κόστη και τα οφέλη τους έγινε με τη συνεισφορά των Corden και Ishiyama.⁴⁸ Η μείωση του παραγωγικού κόστους είναι το στοιχείο που παράγει τα οφέλη του κοινού νομίσματος, αυξάνει τη χρηστικότητα του χρήματος, κάνει ευκολότερη την πρόσβαση στις χρηματοοικονομικές αγορές και συμβάλει σε πολλούς ακόμα παράγοντες. Το μειονέκτημα του κοινού νομίσματος είναι η απώλεια της νομισματικής κυριαρχίας και πολιτικής του κάθε κράτους – μέλους.

⁵ Persson T. – Tabellini G., 1996. «Monetary cohabitation in Europe» στο CEPR Discussion Paper Series. σελ. 138.

⁶ Alesina A. – Barro R. 2002. «Currency unions» στο *Quarterly Journal of Economics*, Volume 117, Issue 2. Oxford : Oxford : Oxford University Press. σελ. 409-436.

⁷ Sargent, T. 1982. «The end of four big inflations», στο Hall R. (επιμ.), *Inflation: Causes and Effects*, Σικάγο University of Chicago Press και Begg D. κ.ά. 1991. «The making of Monetary Union», *Monitoring European Integration*, Λονδίνο : CEPR.

⁷ Corden, W. M. 1972. «Monetary Integration» στο *Essays in international finance*. No. 93. Princeton, Jersey : Princeton University. σελ. 1 – 41 και Ishiyama, Y. 1975. «The Theory of Optimum Currency Areas: A Survey (La théorie des zones monétaires optimales: étude) (La teoría de las zonas monetarias óptimas: Un examen)» στο *Staff Papers (International Monetary Fund)* Vol. 22, No. 2. σελ. 344 – 383.

Ο Corden επισημαίνει ότι η δημιουργία μιας νομισματικής ένωσης συνεπάγεται την απώλεια της εθνικής νομισματικής κυριαρχίας και συνακολούθως και της νομισματικής πολιτικής του κάθε κράτους – μέλους, καθώς και τη διαχείριση των κρίσεων μέσω των συναλλαγματικών ισοτιμιών. Επομένως, οι άκαμπτες τιμές και οι άκαμπτοι μισθοί αναγκάζουν τις κυβερνητικές αρχές να προσφύγουν στην απορρόφηση των δημοσίων δαπανών προκειμένου να ισορροπήσουν το ισοζύγιο πληρωμών. Παραδείγματος χάριν, όταν μια χώρα, η οποία αντιμετωπίζει αρνητικό κλονισμό των εξαγωγών της βρίσκεται σε καθεστώς ΣΣΙ έχει λιγότερες επιλογές νομισματικής πολιτικής, καθώς δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν οι αλλαγές στην ονομαστική συναλλαγματική ισοτιμία ως εργαλείο και αναγκάζεται να καταφύγει κάποιες φορές σε επεκτατική είτε σε περιοριστική δημοσιονομική πολιτική.⁴⁹

Ο συνδυασμός ΚΣΙ και κατάλληλης νομισματικής πολιτικής θεωρητικά είναι δυνατόν να διευκολύνει τις διαδικασίες προσαρμογής μισθών και τιμών στον απόηχο ενός ισχυρού οικονομικού κλονισμού. Συνεπώς, η χρήση των εργαλείων αντιμετώπισης των διαταραχών – όπως η ανεργία και ο πληθωρισμός – μετριάζεται και οδηγεί σε μία πιο ομαλή προσαρμογή. Ο Corden υποστήριξε ότι η κινητικότητα της εργασίας δημιουργεί ορισμένα κόστη – κόστος επανένταξης σε μια χώρα, μετανάστευση κ. λ. π. – χωρίς να αντιμετωπίζει, εν τέλει, αποτελεσματικά τις εξωτερικές διαταραχές, ενώ αντίθετα η κινητικότητα του κεφαλαίου χρησιμοποιείται αποτελεσματικότερα.⁵⁰

Το 1975 ο Yioshihide Ishiyama αναγνώρισε ότι η επιλογή συμμετοχής ή όχι σε μια ΑΝΠ δεν μπορεί να περιοριστεί μόνο στα κριτήρια που πρέπει να πληρούνται, αλλά περισσότερο στα κυρίως χαρακτηριστικά του κάθε κράτους – μέλους. Τόνισε, λοιπόν, ότι θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το πόσο ωφέλιμη και προσοδοφόρα ή όχι θα είναι για τη συγκεκριμένη χώρα η ένταξη στην ένωση, αφού πρωτίστως μελετηθούν τα πολιτισμικά αλλά και τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των πολιτών της.⁵¹ Αργότερα, ο McKinnon κάνει το 2001 μια βαθιά ανάλυση της έννοιας της χρηματοοικονομικής ενοποίησης, με κύριο στόχο τη διαχείριση διεθνών χρηματοπιστωτικών κινδύνων, προτείνοντας ως εργαλείο διαχείρισης τη διακράτηση περιουσιακών στοιχείων άλλων χωρών – μελών.

Η φάση «Οφέλους – Κόστους» οδήγησε τους μελετητές στο συμπέρασμα ότι η επιρροή που ασκούν οι οικονομικές διαταραχές δεν αφορά μόνο στην εμφάνιση και την επίλυσή τους αλλά επηρεάζουν βαθιά και διαφορετικά κάθε κράτος. Το αν οι ΚΣΙ είναι κατάλληλες ή όχι για μια ομάδα χωρών με παρόμοια χαρακτηριστικά έχει να κάνει και με τον βαθμό αντίδρασης της σε έναν εξωτερικό κλονισμό. Ταυτόχρονα, αν υπάρχει χρηματοοικονομική και δημοσιονομική ολοκλήρωση μέσα στην ΑΝΠ. Ακόμα και οι ασύμμετρες διαταραχές μπορούν να αντιμετωπιστούν – εδώ μπορούμε να αναλογιστούμε την Ευρωζώνη και το γεγονός ότι η αντιμετώπιση της κρίσης είναι αρκετά δύσκολη εξαιτίας της έλλειψης δημοσιονομικής και χρηματοοικονομικής ολοκλήρωσης – και μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι παρόλο που η φύση των διαταραχών παίζει σημαντικό ρόλο στην επίλυσή τους, δεν

⁴⁹ Corden, W. M. 1972.ο.π. σελ. 1 – 41.

⁵⁰ Corden, W. M. 1972. ο.π. σελ. 1 – 41.

¹⁰ COLLIGNON, S. και DIESSNER, S. (2016) “The ECB’S Monetary Dialogue with the European Parliament: Efficiency and Accountability during the Euro Crisis?”, στο: Journal of Common Market Studies, 54(6), σελ. 1296-1312.

⁵¹ Ishiyama, Y. 1975. ο. π. σελ. 344 – 383.

απαγορεύει τη δημιουργία μιας ΑΝΠ. Ένα νέο κριτήριο των ΑΝΠ προέκυψε μέσα από τις ομοιότητες των διαταραχών στις χώρες που θέλουν να συμμετέχουν σε μία νομισματική ένωση. Τα καινούρια οικονομικά εργαλεία εμβάθυναν την έρευνα για τους κλονισμούς σε ότι αφορά την πολιτική καταλληλότητα των χειρισμών και τη διάδοση μεταξύ των χωρών σε βάθος χρόνου και μετέτρεψε την ομοιότητα των διαταραχών σε κριτήριο αντικατοπτρισμού της αλληλεξάρτησης των υπόλοιπων κριτηρίων.

Όπως συνήθως συμβαίνει όταν η θεωρία εμβαθύνει ή κατά την εφαρμογή της προέκυψαν αρκετοί περιορισμοί και αδυναμίες, οι οποίες έφεραν στην επιφάνεια την από κοινού ερμηνεία των κριτηρίων πριν από αυτή και τις δυσκολίες αξιολόγησης των συγκεκριμένων κριτηρίων. Κάθε οικονομικός μελετητής βλέπει από διαφορετική γωνία την κατάταξη των συγκεκριμένων κριτηρίων και τους προσδίδει διαφορετική βαρύτητα. Χαρακτηριστικά, ο Corden θεωρεί πολύ πιο σημαντικό το πόσο ανοικτή είναι η οικονομία και η συμμετρία των διαταραχών, σε σύγκριση με την κινητικότητα συντελεστών παραγωγής και εργατικού δυναμικού, οι οποίες αδυνατούν να αντιμετωπίσουν τις βραχυχρόνιες διακυμάνσεις και τα κόστη είναι αρκετά μεγάλα.⁵² Η άποψη του Ishiyama επικεντρώνεται στην ομοιότητα των επιπέδων πληθωρισμού μεταξύ των χωρών, ως πιο σημαντικό κριτήριο, από όσα έχουμε προαναφέρει. Αδιαμφισβήτητα, η σύγκριση και η αξιολόγηση των κριτηρίων κάθε κράτους – μέλους είναι ιδιαίτερα δύσκολες.

Βιβλιογραφία

BARBER, T. και SPIEGEL, P. (2012) “Europe: a shift in the political wind”, *Financial Times*, 27 Απριλίου.

COLLIGNON, S. και DIESSNER, S. (2016) “The ECB’S Monetary Dialogue with the European Parliament: Efficiency and Accountability during the Euro Crisis?”, στο: *Journal of Common Market Studies*, 54(6), σελ. 1296-1312.

Alesina A. – Barro R. 2002. «Currency unions» στο *Quarterly Journal of Economics*, Volume 117, Issue 2. Oxford : Oxford University Press.

Begg D. κ.ά. 1991. «*The making of Monetary Union*», *Monitoring European Integration*, Λονδίνο : CEPR.

Blanchard, O. – Amighini, A. – Giavazzi, F. 2010. *Macroeconomics. A European perspective*. England : Pearson Education Limited.

Corden, W. M. «Monetary Integration» στο *Essays in international finance*. No. 93. Princeton, Jersey : Princeton University. σελ. 1 – 41.

Ishiyama, Y. 1975. «The Theory of Optimum Currency Areas: A Survey (La théorie des zones monétaires optimales: étude) (La teoría de las zonas monetarias óptimas: Un examen)» στο *Staff Papers (International Monetary Fund)* Vol. 22, No. 2. σελ. 344 – 383.

McKinnon, R. 1963. «Optimum currency areas» στο *American Economic Review*, τόμ. 53.

⁵² Corden, W. M. 1972. ο.π. σελ. 1 – 41.

Persson T. – Tabellini G., 1996. «Monetary cohabitation in Europe» στο CEPR Discussion Paper Series.

Rose A. 2006. “Currency Unions”, The new Palgrave. <http://faculty.haas.berkeley.edu/arose/Palgrave.pdf>. (07/09/2018)

Sargent, T. 1982. «The end of four big inflations», στο Hall R. (επιμ.), *Inflation: Causes and Effects*, Chicago : University of Chicago Press

Άριστες Νομισματικές Περιοχές – Όροι και σχετιζόμενες θεωρίες

Κάποιοι οικονομολόγοι υπήρξαν εξ αρχής ιδιαίτερος κριτικοί – με την αρνητική πάντα έννοια – απέναντι στον συνολικό σχεδιασμό της Ευρωζώνης, παρόλα αυτά οι προειδοποιήσεις τους αγνοήθηκαν. Τα θεμελιώδη σχεδιαστικά λάθη, καθώς και το πώς αυτά οδήγησαν την Ευρωζώνη σε οικονομική κρίση θα το εξετάσουμε ενδελεχώς πιο κάτω. Η οικονομική ανάπτυξη κάποιων Ευρωπαϊκών χωρών ήρθε σε αντίθεση με την οικονομική καταβύθιση κάποιων άλλων, γεγονός το οποίο είχε σαν αποτελέσματα μεγάλη οικονομική απόκλιση και επικές εξωτερικές οικονομικές ανισορροπίες μεταξύ των Ευρωπαϊκών εθνών, καθώς η απουσία ανεξάρτητων δανειστών σαν έσχατη λύση – π.χ. εθνικές τράπεζες – δημιούργησαν έναν φαύλο κύκλο προβλημάτων όπως η κρίση ρευστότητας και ο εκφυλισμός της φερεγγυότητας κάποιων κρατών. Η πιο πιθανή λειτουργική λύση σε ένα τέτοιου είδους πρόβλημα θα ήταν η πολιτική ένωση της Ευρωπαϊκής ένωσης, κάτι καθόλου ελκυστικό για τα κράτη – μέλη.⁵³ «Σύμφωνα με την θεωρία των άριστων νομισματικών περιοχών (optimum currency areas), οι χώρες θα πρέπει να υιοθετήσουν ένα ενιαίο νόμισμα μόνο όταν έχουν έναν ικανοποιητικό βαθμό οικονομικής ολοκλήρωσης, όταν έχουν μηχανισμούς για να πραγματοποιούν μεταφορές πόρων αν μία περιοχή της χώρας επηρεάζεται από οικονομική κρίση και όταν δε χρειάζονται πλέον τις αλλαγές στις συναλλαγματικές ισοτιμίες για να κάνουν αυτές τις προσαρμογές.»⁵⁴

Η ελληνική κρίση κάνει απολύτως εμφανή τα σχεδιαστικά προβλήματα της Ευρωζώνης και είναι σίγουρα γνωστά εδώ και καιρό. Εξ αρχής οι σχεδιαστές της Ευρωζώνης είχαν προειδοποιηθεί από γνωστούς οικονομολόγους ότι θα υπάρξει σύγκρουση μεταξύ των προβλημάτων που θα δημιουργούνταν εξ αιτίας των σχεδιαστικών σφαλμάτων της Ευρωζώνης και της νομισματικής Ένωσης, τα οποία θα οδηγούσαν στην παταγώδη αποτυχία της, αν δεν υπήρχε έγκαιρη διόρθωση. Μπορεί προσωρινά να αποφεύχθηκε η έξοδος της Ελλάδας από την Ευρωζώνη – το λεγόμενο Grexit – αυτό όμως το γεγονός αποκάλυψε τα πρώτα σημάδια της αποσύνθεσης. Το νέο τιμωριστικό πρόγραμμα, το οποίο επιβλήθηκε στην

⁵³ De Grauwe, P. 2015 «Design failures of the Eurozone» into *The Eurozone Crisis A Consensus View of the Causes and a Few Possible Remedies* Edited by Richard Baldwin and Francesco Giavazzi. London: CEPR Press. σελ. 99.

⁵⁴ Cini, Michelle (επιμ.) 2003, *European Union Politics.*, Oxford University Press, Oxford, σελ. 323.

Ελλάδα είναι πολύ πιθανόν να οδηγήσει στην έξοδο της χώρας από την Ευρωζώνη. Αν η έξοδος της Ελλάδας γίνει πραγματικότητα θα είναι μόνον η αρχή μιας εκ των έσω ολοκληρωτικής αλλαγής της Ευρωζώνης. Η νομισματική ένωση θα αποσταθεροποιηθεί πλήρως και η μόνιμη μορφή της θα μετατραπεί σε προσωρινή και η ύφεση θα εξαναγκάσει τα μέλη να αυξήσουν τον προϋπολογισμό των ελλειμμάτων και των χρεών.⁵⁵

De Grauwe, P. (2011) “The Governance of a Fragile Eurozone”, CEPS Working Document No. 346, Μάιος

Άριστη Νομισματική Περιοχή (=ΑΝΠ) θεωρείται η γεωγραφική περιοχή, της οποίας το κοινό νόμισμα είναι το γενικά αποδεκτό μέσο πληρωμών και ο έλεγχος του νομίσματος γίνεται από Κεντρική τους Τράπεζα.⁵⁶ Οι ασύμμετρες οικονομικές διαταραχές που μπορούν να συμβούν σε ΑΝΠ μπορούν να αντιμετωπιστούν με δύο κριτήρια, τα οποία μπορούν να λειτουργήσουν ως αυτόματοι μηχανισμοί αντιμετώπισης τέτοιων κρίσεων. Τα κριτήρια αυτά είναι η ευελιξία των μισθών και η κινητικότητα της εργασίας. Οι χώρες που έχουν οικονομική κρίση μέσα στην ΑΝΠ θα αναγκαστούν να μειώσουν τους μισθούς εξ αιτίας της ανόδου του ποσοστού εργασίας, ενώ στις υπόλοιπες χώρες η υπερβολική ζήτηση εργασίας θα αυξήσει σημαντικά τα εισοδήματα των κατοίκων. Οι θέσεις εργασίας που μένουν κενές καλούνται να καλυφθούν από τους ανέργους των χωρών με οικονομική κρίση, γεγονός το οποίο θα μπορούσε να είναι ευεργετικό και για τα δύο είδη χωρών εξαφανίζοντας τις πληθωριστικές πιέσεις για τις μεν και τις αυξομειώσεις των μισθών και για τις δύο περιπτώσεις. Η μη επίλυση του προβλήματος μέσω αυτών των δύο μηχανισμών δύναται να επιλυθεί μόνο μέσω του αποπληθωρισμού και οι λύσεις στην παραγωγή και την απασχόληση αποδεικνύουν το κόστος της Νομισματικής Ένωσης.⁵⁷ Ένα παράδειγμα ασύμμετρης διαταραχής θα μπορούσε να είναι το παρακάτω: Σε μια υποτιθέμενη γνήσια ασύμμετρη διαταραχή στη Γερμανία οι αρνητικές επιδράσεις της οικονομίας της αντισταθμίζονται με της θετικές οικονομικές επιδράσεις μιας άλλης χώρας στην προκειμένη περίπτωση της Γαλλίας. Η ΕΚΤ αναλαμβάνει ως υπεύθυνη – μελετώντας τις διακυμάνσεις και θα λάβει μέτρα σταθεροποίησης μόνο σε περίπτωση που οι μεταβολές στις οικονομίες των δύο χωρών θα επιδράσουν στον πληθωρισμό και την ανεργία της ένωσης συνολικά. Στο διάγραμμα φαίνεται η άνοδος της ανεργίας U1 στη Γερμανία με την ταυτόχρονη μείωση της ανεργίας στην Γαλλία. Η παραγωγή και η ανεργία θα παρουσιάζουν διακυμάνσεις γύρω από μια

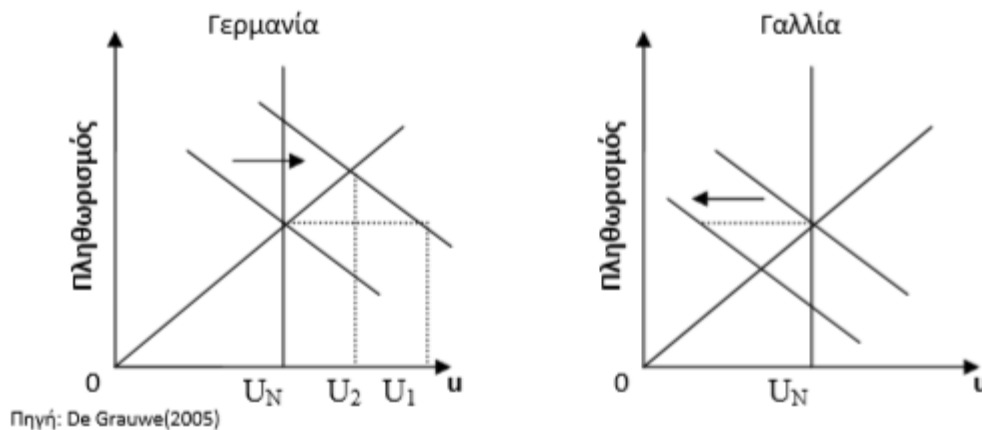
⁵⁵ De Grauwe, P. 2015. ο. π. σελ. 99.

⁵⁶ Στην προκειμένη περίπτωση την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (=ΕΚΤ).

⁵⁷ De Grauwe, P. 2008. The economics of monetary union, Oxford University Press: London, σελ. 30 – 40.

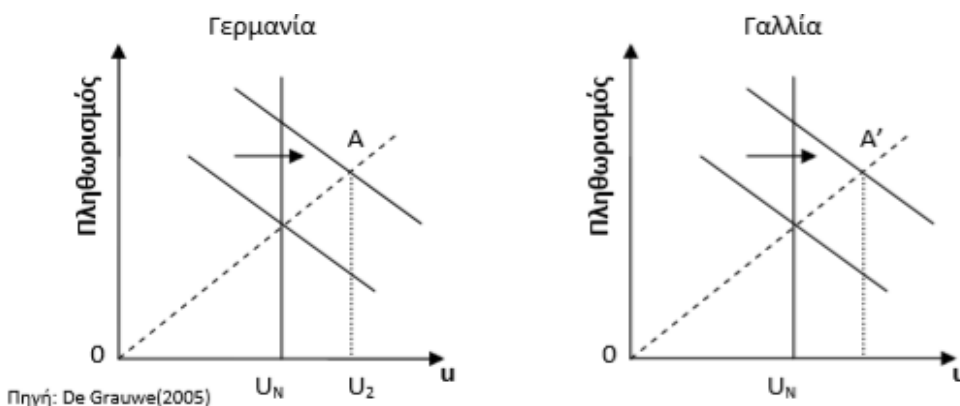
οριζόντια

γραμμή.

Διάγραμμα 3. Ασύμετρη διαταραχή και νομισματική πολιτική της ΕΚΤ . Πηγή : De Grauwe. 2005.

Διαφορετικά θα αντιμετώπιζε το θέμα η ΕΚΤ σε περίπτωση συμμετρικής διαταραχής καθώς η αύξηση της ανεργίας θα επηρέαζε συνολικά τη ζώνη του Ευρώ. Η ΕΚΤ θα ασκούσε επεκτατική νομισματική πολιτική προκειμένου να σταθεροποιήσει την οικονομία. Η καμπύλη σταθεροποιητικής πολιτικής μας οδηγεί στα σημεία Α και Α' τα οποία δείχνουν θετική κλίση και με αυτόν τον τρόπο περιορίζεται σημαντικά ο βαθμός ανεργίας και στις δύο χώρες.⁵⁸

Διάγραμμα 4. Συμμετρική διαταραχή και νομισματική πολιτική της ΕΚΤ. Πηγή : De Grauwe. 2005.

Η θεωρία του Mundell για τις Άριστες Νομισματικές περιοχές παρουσίαζε τα χαρακτηριστικά των ΚΣΙ και καθόριζε την ιδανικότητα των ΚΣΙ για χώρες με εντελώς διαφορετικά χαρακτηριστικά σε τομείς όπως η γεωγραφική τοποθέτηση και το εμπόριο. Αντιθέτως, αυτό που καθορίζει τις ΚΣΙ των χωρών είναι το οικονομικό μέγεθος της χώρας και το πόσο «ανοιχτή» είναι η οικονομία της. Η επιλογή ΣΣΙ συνήθως οφείλεται στον συγκεντρωμένο σε συγκεκριμένη νομισματική περιοχή εμπορικό της τομέα. Στον αντίποδα χώρες με όχι αρκετά διαφοροποιημένη παραγωγή είναι πιθανότερο να ακολουθήσουν την ΚΣΙ

⁵⁸ De Grauwe, P. 2005. Economics of Monetary Union. Oxford : Oxford University Press. σελ. 173 – 199.

ώστε να σε περιπτώσεις διαταραχών να αντιμετωπίσουν ευκολότερα μια τέτοιου είδους κρίση. Επιπλέον, χώρες των οποίων ο χρηματοπιστωτικός τομέας έχει χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης προτιμούν και επιλέγουν ΚΣΙ, προσπαθώντας να προστατεύσουν τον άπειρο τραπεζικό τους τομέα από την κινητικότητα της τραπεζικής ισοτιμίας.⁵⁹

⁵⁹ Markiewicz, A. 2006. Choice of exchange rate regime in transition economies: An empirical analysis, *Journal of Comparative Economics*, Middletown, Connecticut, vol. 34, issue 3: σελ. 484 – 498.

Βιβλιογραφία

De Grauwe, P. (2011) “The Governance of a Fragile Eurozone”, CEPS Working Document No. 346, Μάιος

Eichengreen, B. (2013) *Η Ευρωπαϊκή Οικονομία μετά το 1945* [μτφρ. Ε. Παγουλάτου], Αθήνα, Αλεξάνδρεια

De Grauwe, P. 2005. *Economics of Monetary Union*. Oxford University Press. Oxford

De Grauwe P. 2015. «Design failures of the Eurozone» into *The Eurozone Crisis A Consensus View of the Causes and a Few Possible Remedies* Edited by Richard Baldwin and Francesco Giavazzi. London:CEPR Press.

Cini, Michelle (επιμ.) 2003, *European Union Politics.*, Oxford University Press, Oxford

Markiewicz, A. 2006. Choice of exchange rate regime in transition economies: An empirical analysis, *Journal of Comparative Economics*, Middletown, Connecticut, vol. 34, issue 3: σελ. 484 – 498.

Καθορισμός Συναλλαγματικής Ισοτιμίας

Η λειτουργία της αγοράς συναλλάγματος απαιτεί τον προσδιορισμό ενός όρου αναφοράς μεταξύ νομισμάτων, ο οποίος θα αποτυπώνει τη σχετική αξία των νομισμάτων. Γεγονός που σημαίνει ότι πρέπει να προσδιοριστεί το πόσες μονάδες εγχώριου νομίσματος είναι απαραίτητες για να επιτευχθεί ανταλλαγή με μια μονάδα ξένου νομίσματος. Αυτή η σχέση προσδιορίζει την ισοτιμία ενός νομίσματος έναντι κάποιου άλλου. Στην ιστορία των συναλλαγματικών ισοτιμιών έχουν χρησιμοποιηθεί διάφορα σημεία αναφοράς όπως ο κανόνας του χρυσού (Gold Special Standard), ο κανόνας χρυσού – συναλλάγματος (Gold Exchange Standard) και οι ΚΣΙ (Floating Exchange Rates). Ο κανόνας του χρυσού χρησιμοποιήθηκε και ίσχυσε στην Ευρώπη και στην Αμερική από το 1880 – την εποχή δηλαδή της αρχής και της επέκταση του εμπορίου και της κεφαλαιακής κίνησης και χαρακτηριζόταν από την ελεύθερη κυκλοφορία – εξωτερική και εσωτερική – του χρυσού και τη μετατροπή οποιουδήποτε – κυρίως των τοπικών – νομίσματος σε χρυσό. Ήταν ένα πρωταρχικό σύστημα ΣΣΙ των τοπικών νομισμάτων έναντι του χρυσού, ο οποίος υποκαθιστούσε και χρησιμοποιούνταν ως ένα διεθνές μέσω συναλλαγών. Η έκδοση χρημάτων έπρεπε να αντικατοπτρίζει τα αποθέματα χρυσού, τα οποία είχε στην κατοχή της και η χρηματοπιστωτική της ικανότητα εξαρτιόταν άμεσα από αυτά. Μέχρι τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο το σύστημα είχε ικανοποιητική εφαρμογή, όμως η οικονομική αστάθεια που προέκυψε εξαιτίας του πολέμου διεθνώς, οι νέοι ρυθμοί του πληθωρισμού και της ανάπτυξης της κάθε χώρας, όπως και τα μειωμένα αποθέματα χρυσού οδήγησαν στην αμφισβήτηση και την τελική κατάργηση του συστήματος.⁵⁹

Η καθιέρωση του κανόνα χρυσού – συναλλάγματος έγινε έπειτα από αρκετές προσπάθειες καθιέρωσης ενός νομισματικού συστήματος που θα μπορούσε να αντιμετωπίσει τα νέα οικονομικά δεδομένα και εν τέλει η απόφαση πάρθηκε το 1944 κατά τη διάρκεια της διάσκεψης Bretton - Woods. Ο κανόνας χρυσού – συναλλάγματος χρησιμοποιούσε ως σημεία αναφοράς τη σχέση του χρυσού με το αμερικανικό δολάριο και την αγγλική λίρα, τα οποία συνδέονταν με τα αποθέματα χρυσού και καθόριζαν τις ισοτιμίες όλων των υπόλοιπων νομισμάτων. Από το 1958 ως το 1971 το αμερικανικό ισοζύγιο υπέστη σημαντικά ελλείμματα λόγω της εκροής του δολαρίου προς την Ευρώπη, με συνέπεια την υποτίμηση του και έτσι η ισοτιμία του με τα υπόλοιπα νομίσματα δεν είχε πλέον την πραγματική του αξία. Παρόμοια προβλήματα αντιμετώπισε και το άλλο νόμισμα κλειδί η λίρα της Αγγλίας με

αποτέλεσμα την κατάργηση του κανόνα χρυσού – συναλλάγματος και από την ΣΣΙ περάσαμε στη διακύμανση των ισοτιμιών.⁵⁹

Το καθεστώς ΚΣΙ, όπως προαναφέραμε είναι το επόμενο σύστημα καθορισμού συναλλαγματικής ισοτιμίας και διαμορφώθηκε χάρη στην ανάπτυξη του όγκου των διεθνών συναλλαγών, τις κερδοσκοπικές τάσεις την εκτεταμένη χρήση της πληροφορικής και του διαδικτύου. Οι ισοτιμίες των νομισμάτων στο συγκεκριμένο σύστημα εξαρτώνται από την προφορά και τη ζήτηση κάθε νομίσματος. Η διεθνής αλλά και η εσωτερική οικονομική και πολιτική εμπειρία επιδρούν σημαντικά στη διακύμανση της ισοτιμίας των νομισμάτων και την κατάσταση του ισοζυγίου εξωτερικών πληρωμών κάθε κράτους – μέλους. Όταν οι αποκλίσεις αποκτούν μεγάλο μέγεθος τότε οι νομισματικές αρχές της χώρας μπορούν να παρέμβουν.⁵⁹

Το Ευρώ, ως κοινό νόμισμα των περισσότερων εθνών της Δυτικής Ευρώπης, υιοθετήθηκε ως κοινό νόμισμα το 1995 και εισήχθη στις παγκόσμιες οικονομικές αγορές την 01/ 01/1999. Τρία χρόνια μετά την εισοδό του στις αγορές, το ευρώ έχει χάσει περίπου το 28% της αρχικής του αξίας, γεγονός που αποτέλεσε πλήγμα για την Ευρωπαϊκή υπερηφάνεια – αν και η πτώση αυτή ευνόησε τους εξαγωγείς. Από το 2007 και μετά σταθεροποιήθηκε στο 1,40 \$ από το αρχικό 1,17\$ της πρώτης του εισόδου, με μία κάμψη το 2010 στα 1,29\$. Η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στην διεθνή οικονομία και άλλες περιοχές οικονομίας συντελείται εξαιτίας των διαφορετικών εθνικών νομισμάτων. Το Ευρώ αποτελεί την εξαίρεση του κανόνα, η οποία τελικά χρησιμεύει κι ως απόδειξή του. Η συναλλαγματική διαφορά Ευρώ – Δολαρίου μας καταδεικνύει, οι συσχετιζόμενες νομισματικές αξίες μπορεί να αλλάξουν κατά τη διάρκεια του χρόνου δραστικά.⁵⁹

Η μελέτη του καθορισμού της Συναλλαγματικής Ισοτιμίας είναι ένας σχετικά καινούριος τομέας της διεθνούς οικονομίας. Για ένα μεγάλο διάστημα της σύγχρονης οικονομικής ιστορίας οι συναλλαγματικές ισοτιμίες ορίζονταν από την εκάστοτε κυβέρνηση κάθε κράτους και δεν καθορίζονταν από την αγορά. Πριν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο οι νομισματικές δυνάμεις καθορίζονταν από τα αποθέματα χρυσού, ενώ ακόμα και για μία γενιά μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ο καθορισμός της νομισματικής δύναμης των κρατών γίνονταν με όρους Αμερικανικού δολαρίου. Η ανάλυση του ορισμού των Συναλλαγματικών Ισοτιμιών παραμένει πάντα ένα σημαντικό θέμα για μελέτη.⁵⁹

Σε ένα υποθετικό μοντέλο οι συναλλαγματικές ισοτιμίες είναι εντελώς ευέλικτες και το εμπόριο των διεθνών νομισματικών αρχών δεν τις επηρεάζει καθόλου. Σε αυτό το μοντέλο, λοιπόν, οι νομισματικές και οι δημοσιονομικές αρχές μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να διατηρήσουν σταθερή την πλήρη απασχόληση και τον πληθωρισμό. Στην πραγματικότητα, ωστόσο, η θεωρία της πλήρως ευέλικτης Συναλλαγματικής Ισοτιμίας είναι σπανίως ακριβής. Όπως προαναφέραμε από το τέλος του Δεύτερου Παγκοσμίου πολέμου έως το 1973 η διεθνής οικονομία λειτουργούσε κάτω από ένα σύστημα Συναλλαγματικών Ισοτιμιών σταθερού δολαρίου, με τις εθνικές τράπεζες να κάνουν τις συνήθεις συναλλαγές σε ξένο συνάλλαγμα προσπαθώντας να διατηρήσουν τις ΣΣΙ στα διεθνώς συμφωνημένα επίπεδα. Οι χώρες με ανεπτυγμένη βιομηχανία λειτουργούν πλέον κάτω από ένα υβριδικό σύστημα ΚΣΙ – σύστημα στο οποίο οι κυβερνήσεις μπορούν να μικρύνουν τις κινήσεις των ΚΣΙ χωρίς να τις διατηρούν αυστηρά σταθερές.⁵⁹

Βιβλιογραφία

Hall, A. P. (2014) “Varieties of Capitalism and the Euro Crisis”, στο: *West European Politics*, 37(6), σελ. 1223-1243.

Artus, J. R. – Crockett, A. D. 1978. Floating exchange rates and the need for surveillance. στο *Essays in international finance*. No. 93. Princeton, Jersey : Princeton University. σελ. 1 – 38.

Ikenberry, G. J. 1993. «The Political Origins of Bretton Woods» στο Bordo M. D. – Eichengreen B. *A Retrospective on the Bretton Woods System: Lessons for International Monetary Reform*. Chicago : University of Chicago Press. σελ. 155 – 198.

Krugman, P. R. – Obstfeld, M. – Melitz, M. J. 2012. *International economics. Theory and Policy*. Boston : Pearson Education.

Yeager, L.B., 1976. *International Monetary Relations: Theory, History, and Policy*. New York : Harper & Row.

⁵⁹ Krugman, P. R. – Obstfeld, M. – Melitz, M. J. 2012. ο. π. σελ. 6 – 7.

⁵⁹ Krugman, P. R. – Obstfeld, M. – Melitz, M. J. 2012. ο. π. σελ. 463.

Άριστες Νομισματικές Περιοχές και ONE

Η βάση των διαφορετικών τύπων αναλύσεων που αφορούν στις ANΠ βρίσκεται στη δημόσια διαφωνία μεταξύ των οικονομολόγων Mundell, McKinnon και Kenel τη δεκαετία του 1960, η οποία αφορούσε στο κριτήριο που οριοθετούσε τους βέλτιστους τομείς μιας νομισματικής περιοχής. Παρόλο που έχουν περάσει πάνω από σαράντα χρόνια από εκείνη την εποχή οι θεωρίες των Mundell, McKinnon και Kenel είναι πάντα επίκαιρες και θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη σημασία στην συσχέτιση και τα όρια της θεωρίας των ANΠ για να κατανοήσουμε την πραγματική διαδικασία από την οποία προέκυψε η Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση. Ενόσω, η ΝΕ (= Νομισματική Ένωση) συνεπάγεται την παραχώρηση, ουσιαστικά, της κυριαρχίας των εθνικών κρατών σε μια κεντρική αρχή, τα κράτη χάνουν, σε πολύ μεγάλο βαθμό την νομισματική και συναλλαγματική τους πολιτική με αποτέλεσμα αυτό να έχει αντίκτυπο και στην γενικότερη πολιτική κατάστασή τους.⁶⁰

Η κρίση της ευρωζώνης αποκάλυψε ορισμένες ελλείψεις της ONE, όπως η ευπάθειά της στις ασύμμετρες διαταραχές και η αδυναμία της να ενεργήσει όπως προβλέπεται από τη θεωρία των ANΠ. Αν και το μερίδιο του εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης εμπορίου έχει αυξηθεί έπειτα από την εισαγωγή του ευρώ στις χρηματοπιστωτικές αγορές, οι ανομοιότητες στην οικονομική δομή, σε συνδυασμό με υψηλό βαθμό βιομηχανικής εξειδίκευσης έχουν αυξήσει την ευαισθησία της ONE σε ασύμμετρες διαταραχές. Επιπλέον, η έλλειψη κινητικότητας του εργατικού δυναμικού ή ενός συστήματος μεταφοράς πληρωμών περιορίζει τις δυνατότητες προσαρμογής στην κρίση της ONE. Ωστόσο, τα περισσότερα από τα εφαρμοζόμενα και προτεινόμενα μέτρα σταθεροποίησης επιδιώκουν την αντιμετώπιση αυτής της αδυναμίας της, προωθώντας την οικονομική ολοκλήρωση, την περαιτέρω δημοσιονομική πειθαρχία και την εξόφληση του χρέους.⁶¹

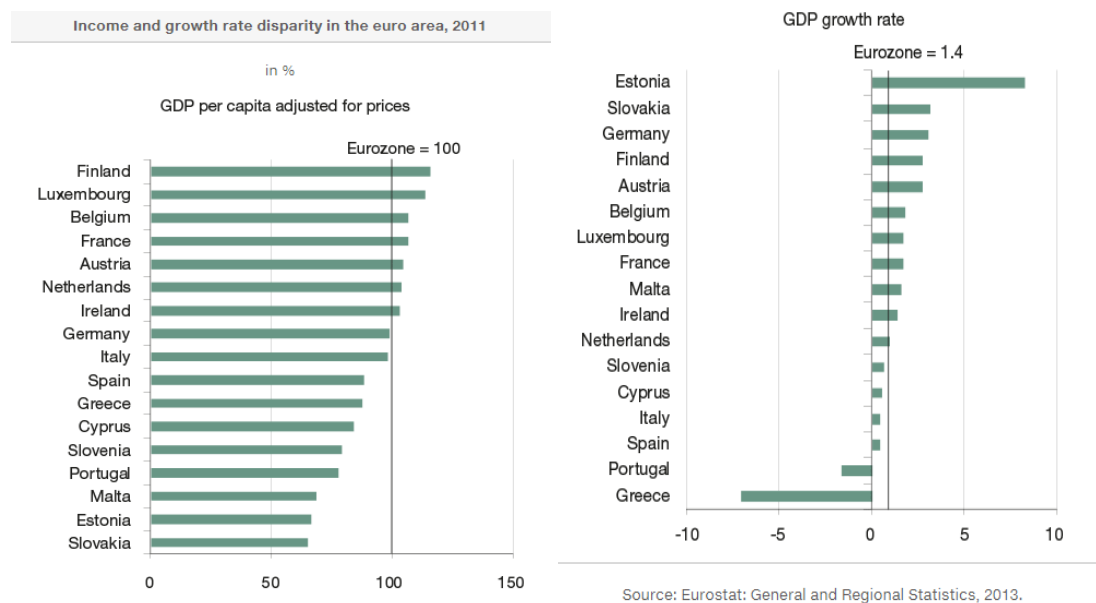
Η ιδέα της ευρωπαϊκής οικονομικής ολοκλήρωσης βασίζεται και εξακολουθεί να βασίζεται στην υπόθεση της ενδογενείας, η οποία δηλώνει ότι η πολιτική ολοκλήρωση ακολουθεί αυτόματα την αύξηση της ευημερίας που αποκτάται μέσω της οικονομικής

⁶⁰ Maes, I. 1992. «Optimum Currency Area Theory and European Monetary Integration». *Tijdschrift voor Economie en Management Vol. XXXVII, 2*. Leuven : Katholieke Universiteit te Leuven, Faculteit der Economische en Toegepaste Economische Wetenschappen. σελ. 137.

⁶¹ Laffan, B. και SCHLOSSER, P. (2016) “Public finances in Europe: fortifying EU economic governance in the shadow of the crisis”, στο: *Journal of European Integration*, 38(3), σελ. 237-249.

ολοκλήρωσης. Η αισιόδοξη πλευρά της ONE πιστεύει ότι ένα κοινό νόμισμα προωθεί περαιτέρω την κινητικότητα του εργατικού δυναμικού και του κεφαλαίου και με τον τρόπο αυτό επιδιώκουν μεγαλύτερο βαθμό οικονομικής ολοκλήρωσης. Παρόλα αυτά, η απαισιόδοξη πλευρά της ONE και υποστηρικτές της υπόθεσης ετερογένειας, όπως ο Karras και ο Matthes, προειδοποίησαν ότι η ONE θα μπορούσε να συμβάλει στη μεγαλύτερη επιδείνωση των οικονομικών αποκλίσεων και ως εκ τούτου υποστήριξε ότι η εισαγωγή ενός κοινού νομίσματος θα έπρεπε να είχε αναβληθεί έως ότου η ζώνη του ευρώ να έχει επιτύχει τις απαραίτητες ιδιότητες μιας ANΠ.⁶²

Η αξιολόγηση της ευαισθησίας της ONE σε ασύμμετρες διαταραχές, ανάλογα με την ομοιότητα των μελών της σε οικονομική δομή, ενδοπεριφερειακό εμπόριο και τον χαμηλό βαθμό εξειδίκευσης. Όσον αφορά στην οικονομική δομή, η κατανομή του εισοδήματος στην Ευρωζώνη γίνεται ανομοιογενώς όπως μπορούμε να δούμε στην Εικόνα 4. Σημαντικές είναι επίσης, οι διαφορές εισοδήματος ανάμεσα στις χώρες της ONE και του μέσου όρου της ζώνης του Ευρώ – 65% στην Σλοβακία ως 115% στη Φιλανδία – όπως, επίσης και οι διαφορές ανάπτυξης μεταξύ των χωρών της Ευρώπης, οι οποίες κυμαίνονται από – 7,11% στην Ελλάδα ως και 8,28 στην Εσθονία. Χαρακτηριστικά το 2012 η ανεργία στην Ισπανία άγγιξε το 24, 4 στην Ισπανία, ενώ στη Γερμανία μειώθηκε στο 6,5%. Τα τόσο υψηλά ποσοστά ανεργίας σε χώρες όπως η Ελλάδα, η Ισπανία και η Ιρλανδία οφείλονται σε μεγάλο βαθμό εξαιτίας της οικονομικής κρίσης το 2008.⁶³

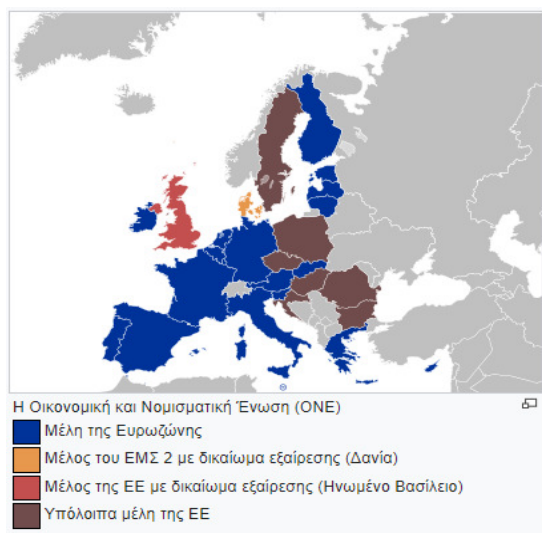
Εικόνα 1 : Ποσοστά των οικονομικών ανισοροπιών στην Ευρωζώνη το 2011 και ποσοστά ανάπτυξης ΑΕΠ. Πηγή: Eurostat 2013.

Ο προσδιορισμός της ανταγωνιστικότητας τους πυρήνα και της περιφέρειας της ONE, θα πρέπει να συγκρίνουμε την παραγωγικότητα εργασίας και τις εγχώριες εξελίξεις των τιμών και του κόστους μεταξύ 1995 και 2011 για τη Γερμανία, την Ελλάδα, την Ιταλία, την

⁶² Jager J. – Hafner, A. K. 2013. «The Optimum Currency Area Theory and the EMU. An Assessment in the Context of the Eurozone Crisis» στο *Intereconomics*, Volume 48, issue 5. Hamburg : ZBW – Leibniz Information Centre for Economics. σελ. 315.

⁶³ Jager J. – Hafner, A. K. 2013. σελ. 316.

Πορτογαλία και την Ισπανία. Οι χώρες μέλη της ΟΝΕ διαφέρουν σημαντικά όσον αφορά την παραγωγικότητα της εργασίας. Οι χώρες μέλη της ΟΝΕ διαφέρουν σημαντικά όσον αφορά την παραγωγικότητα της εργασίας. Όπως φαίνεται από το γράφημα, το χάσμα παραγωγικότητας αυξήθηκε με την πάροδο του χρόνου και μέχρι το 2011 η εργασία στη Γερμανία είχε γίνει διπλάσια παραγωγική από την εργασία στην Πορτογαλία παράδειγμα. Επιπλέον, η κρίση δεν φαίνεται να έχει σημαντική επίδραση στην παραγωγικότητα της εργασίας, καθώς οι διαφορές της παραγωγικότητας της εργασίας μεταξύ του πυρήνα και της περιφέρειας της ΟΝΕ παραμένουν τόσο μεγάλες όσο στα προ της κρίσης έτη. Το κόστος εργασίας στην περιφέρεια της ευρωζώνης αυξήθηκε σταθερά μεταξύ του 1995 και του 2008 και έκτοτε έμεινε στάσιμο. Αντίθετα, το κόστος εργασίας στη Γερμανία παρέμεινε σχετικά σταθερό και ξεπεράστηκε από εκείνους των περιφερειακών κρατών το 2005.⁶⁴

Εικόνα 2 : Η Οικονομική και Νομισματική Ένωση Πηγή : Wikipedia

Η ΟΝΕ ήταν ένα πολιτικό εγχείρημα από το οποίο προέκυψε το ενιαίο νόμισμα ως το επόμενο βήμα σε μία διαδικασία ευρωπαϊκής ενοποίησης. Η δημιουργία του, ωστόσο, δεν είχε τίποτε να κάνει με την αυστηρή οικονομική λογική των ΑΝΠ, εφόσον οι οικονομίες της Ευρώπης δεν ανταποκρίνονταν επακριβώς στα κριτήρια της συγκεκριμένης θεωρίας.⁶⁵ Ακόμα και αναθεωρημένη η ίδια θεωρία αναμφισβήτητα ουδέποτε έπεισε ότι οι μηχανισμοί της επιτρέπουν στη νομισματική ένωση να συνεισφέρει στην αύξηση των διατηρήσιμων ρυθμών μεγέθυνσης των συμμετεχουσών οικονομιών. Ενώ, στην πραγματικότητα αποσιώπησε και τις αναδιανεμητικές συνέπειες που επιφέρει η μεταβολή του συναλλαγματικού και νομισματικού καθεστώτος. Ο περιορισμός των δημόσιων δαπανών και οι αγορές ως ο πιο αποτελεσματικός μηχανισμός ελέγχου της οικονομίας αποτελούν «sine

⁶⁴ Jager J. – Hafner, A. K. 2013. σελ. 316.

⁶⁵ Eichengreen, B. 1991. «Is Europe an Optimum Currency Area?», στο *NBRG Working Papers Series. Working Paper No. 3579*. Cambridge : National Bureau of Economic Research. σελ. 1 – 6 και Artis M. – Kohler M. – Méliitz, J. «Trade and the Number of OCAs in the World» στο *Open Economies Review*, τμ. 9, τχ. 1, 1998, σ. 544 – 551.

qua non» για να κατέχουν τη διαχείριση της μακρο – οικονομικής δραστηριότητας οι κυβερνήσεις.⁶⁶

Βιβλιογραφία

Laffan, B. και SCHLOSSER, P. (2016) “Public finances in Europe: fortifying EU economic governance in the shadow of the crisis”, στο: *Journal of European Integration*, 38(3), σελ. 237-249.

Artis M. – Kohler M. – Mélitz, J. «Trade and the Number of OCAs in the World» στο *Open Economies Review*, τμ. 9, τχ. 1, 1998, σ. 537 – 567.

Boyer, R. 2000. «The Unanticipated Fallout of European Monetary Union: The Political and Institutional Deficits of the Euro», στο C. Crouch (επιμ.), *After the Euro: Shaping Institutions for Governance in the Wake of European Monetary Union*. Oxford : Oxford University Press. σελ. 86.

Eichengreen, B. 1991. *Is Europe an Optimum Currency Area? Working Paper No. 3579*. Cambridge : NBRG Working Papers Series. National Bureau of Economic Research.

Jager J. – Hafner, A. K. 2013. «*The Optimum Currency Area Theory and the EMU. An Assessment in the Context of the Eurozone Crisis*» στο *Intereconomics, Volume 48, issue 5. Hamburg : ZBW – Leibniz Information Centre for Economics*. σελ. 315 – 322.

Maes, I. 1992. «Optimum Currency Area Theory and European Monetary Integration». *Tijdschrift voor Economie en Management Vol. XXXVII, 2*. Leuven : Katholieke Universiteit te Leuven, Faculteit der Economische en Toegepaste Economische Wetenschappen.

⁶⁶Boyer, R. 2000. «The Unanticipated Fallout of European Monetary Union: The Political and Institutional Deficits of the Euro», στο C. Crouch (επιμ.), *After the Euro: Shaping Institutions for Governance in the Wake of European Monetary Union*. Oxford : Oxford University Press. σελ. 86.

Είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση Άριστη Νομισματική Περιοχή;

Η απουσία μηχανισμού, ο οποίος θα μπορούσε να σταματήσει την απόκλιση ανάπτυξης μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωζώνης δημιούργησε μεγαλύτερες αποστάσεις ανάμεσά τους. Κάποιες χώρες βίωσαν την πλήρη οικονομική άνθηση, ενώ άλλες την ύφεση. Κάποιες χώρες βελτίωσαν την ανταγωνιστικότητά τους, ενώ κάποιες άλλες βίωσαν την ελαχιστοποίησή της. Αυτού του είδους οι αποκλίνουσες δημιουργήσαν ειδοποιείς διαφορές και ανισοροπίες, οι οποίες παγιώθηκαν με το γεγονός ότι κάποιες χώρες απέκτησαν εξωτερικά ελλείμματα, ενώ κάποιες άλλες εξωγενή πλεονάσματα. Όταν οι εν λόγω ανισοροπίες έπρεπε να εξομαλυνθούν, έγινε εμφανές ότι οι μηχανισμοί αποκατάστασης – δηλαδή, οι εσωτερικές υποτιμήσεις – της Ευρωζώνης κόστισαν πολύ ακριβά σε ανάπτυξη και εργασία, γεγονός το οποίο οδήγησε σε κοινωνικές και πολιτικές αναταραχές. Οι χώρες που διέθεταν εθνικό νόμισμα και ήρθαν αντιμέτωπες με τέτοιου είδους ανισοροπίες, μπορούσαν να επανεκτιμήσουν ή να υποτιμήσουν το νόμισμά τους.⁶⁷

Η δημιουργία της Ευρωζώνης είναι σύμφωνα με κάποιους μελετητές «το μεγαλύτερο οικονομικοπολιτικό πείραμα» όπως επίσης η κρίση και το κοινό νόμισμα από το 2010 έχουν εμπνεύσει και ανανεώσει το ερευνητικό ενδιαφέρον για τη διεθνή νομισματική ενσωμάτωση και τη δομή των Άριστων Νομισματικών Περιοχών. Από το 2000 το 20% της παγκόσμιας παραγωγής, το 30% του παγκόσμιου εμπορίου, καθώς και 300 εκατομμύρια άνθρωποι βρέθηκαν να χρησιμοποιούν την ίδια νομισματική μονάδα. Αν αναλογιστούμε τη σημασία που έχουν τα νομισματικά συστήματα στις κατά τόπους οικονομίες, η αλλαγή σε Ευρώ μπορούμε να αντιληφθούμε πόσο επηρέασε όλους τους τομείς της οικονομίας – αλλαγή στους φόρους της νομισματικής ένωσης, διαπραγματεύσεις στις εκπαιδευτικές ανταλλαγές, στις επιχειρηματικές στρατηγικές επιχειρήσεις.⁶⁸

Στην νομισματική ένωση τα κράτη – μέλη αντιμετωπίζουν εξωγενή ελλείμματα και αναγκάζονται να κάνουν έντονη πολιτική μείωσης δαπανών, γεγονός το οποίο αναπόφευκτα οδηγεί στην αύξηση της ανεργίας. Αυτό το πρόβλημα αναγνωρίστηκε εξ αρχής από τους πρωτοπόρους οικονομολόγους που ασχολήθηκαν με την θεωρία των Άριστων Νομισματικών Περιοχών όπως οι : Mundell (1961), MacKinnon (1963), Kennen (1969). Η τυποποιημένη αντίδραση – με βάση τη θεωρία των Άριστων νομισματικών περιοχών – είναι ότι τα μέλη της νομισματικής ένωσης πρέπει να κάνουν διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, ώστε να γίνει πιο ευέλικτη η αγορά εργασίας και τα προϊόντα τους.⁶⁹

Αυξάνοντας την ευελιξία μέσω των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, μειώνονται τα κόστη των ασύμμετρων σοκ και η Ευρωζώνη να γίνει μια Άριστη Νομισματική Περιοχή. Αυτή η επιβλητική ιδέα οδήγησε τις χώρες της Ευρωζώνης σε προγράμματα μεταρρυθμίσεων. Παρόλο που θεωρητικώς για χάρη της ευελιξίας οι διαφωνίες είναι αρκετές το τελικό αποτέλεσμα είναι δριμύ. Συνεπάγεται περικοπές μισθών και συντάξεων, λιγότερα επιδόματα

⁶⁷ De Grauwe, P. 2015. ο. π. σελ. 100.

⁶⁷ Ασδεράκη Φ., (2014), Το ενιαίο νόμισμα : τα υπέρ και τα κατά .Το κόστος της Ευρώπης, Πανεπιστήμιο Πειραιώς

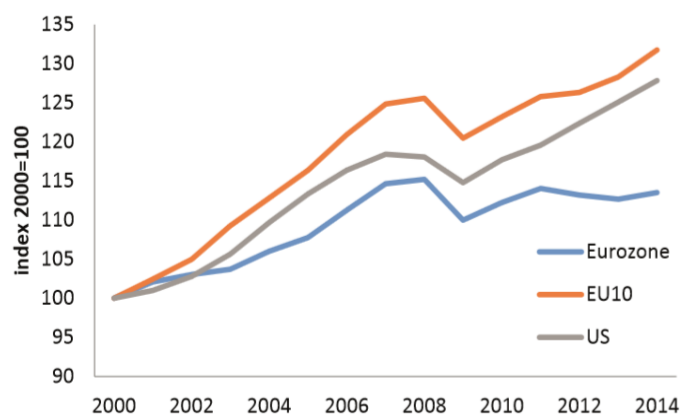
⁶⁸ Baldwin, R. 2006. The Euro's trade effects. European Central Bank, Frankfurt: σελ. 6.

⁶⁹ De Grauwe, P. 2015. ο. π. σελ. 100.

ανεργίας, μείωση του κατώτατου μισθού και ευκολία στις μαζικές απολύσεις εργαζομένων. Αρκετοί από εκείνους, οι οποίοι έχουν πληγεί από τις μεταρρυθμίσεις αντιστέκονται και οργανώνονται σε ομάδες που υπόσχονται διαφορετική αντιμετώπιση της κρίσης και έξοδο από την Ευρωζώνη.⁷⁰

Από οικονομικής απόψεως η ευελιξία είναι η λύση του προβλήματος, από κοινωνικοπολιτική άποψη η ευελιξία είναι το πρόβλημα. Ο τρόπος μείωσης του κόστους προσαρμογής στις ανισορροπίες μιας νομισματικής ένωσης μπορεί να γίνει, αν γίνει με τρόπο συμμετρικό. Αν, λοιπόν, η λιτότητα των νομισματικών χωρών αντισταθμιστεί με δημοσιονομικά κίνητρα στις πλεονασματικές χώρες, οι αρνητικές επιδράσεις στις πρώτες χώρες μπορεί να αντισταθμιστούν από τα θετικά αποτελέσματα στις δεύτερες. Τέτοιος μηχανισμός συμμετρικής προσαρμογής δεν λειτούργησε στην Ευρωζώνη μετά το 2010, όταν εκδηλώθηκαν οι μεγάλες εξωτερικές ανισορροπίες. Οι ελλειμματικές χώρες εξαναγκάστηκαν σε λιτότητα, ενώ οι πλεονασματικές χώρες προσπάθησαν να εξισορροπήσουν τους προϋπολογισμούς τους και το αποτέλεσμα ήταν να δημιουργηθεί μια αποπληθωριστική μεροληψία στην Ευρωζώνη.⁷¹

Figure 1. Real GDP in Eurozone, EU10, and US (prices of 2010)

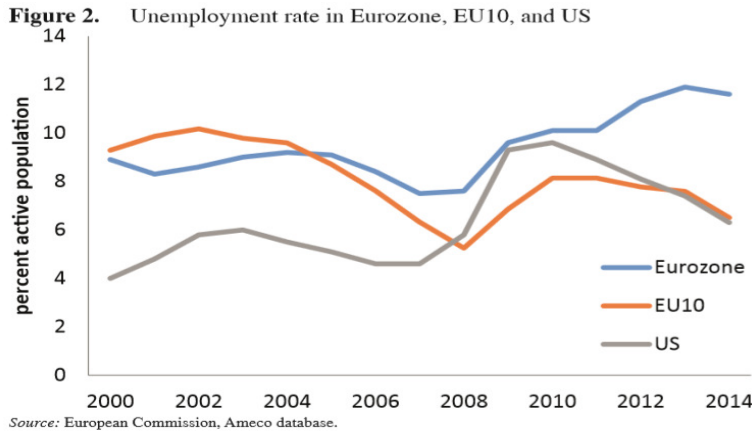

Διάγραμμα 5. Σύγκριση Εξέλιξης ΑΕΠ στην Ευρωζώνη και τις ΗΠΑ.

Στο πρώτο σχεδιάγραμμα μπορούμε να δούμε την εξέλιξη του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (=ΑΕΠ) στην Ευρωζώνη (Eurozone) συγκριτικά με την εξέλιξη του πραγματικού ΑΕΠ των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής (US) καθώς και με τις Ευρωπαϊκές χώρες οι οποίες δεν ανήκουν στην Ευρωζώνη (EU10). Η διαφορά είναι εντυπωσιακή. Πριν από τη χρηματοπιστωτική κρίση, το πραγματικό ΑΕΠ της Ευρωζώνης βρισκόταν σε πιο αργή πορεία ανάπτυξης από ότι στις ΗΠΑ και την EU10. Μετά την οικονομική κρίση του 2008 η απόκλιση έχει αυξηθεί ακόμη περισσότερο. Το πραγματικό ΑΕΠ στην Ευρωζώνη παρέμεινε στάσιμο και το 2014 ήταν ακόμη χαμηλότερο από ότι το 2008. Στις ΗΠΑ και στις EU10 παρατηρείται (μετά την πτώση του 2009) μια σχετικά ισχυρή ανάκαμψη.

⁷⁰ De Grauwe, P. 2015. ο. π. σελ. 101.

⁷¹ De Grauwe, P. 2015. ο. π. σελ. 101.

Διάγραμμα 5. Σύγκριση της εξέλιξης της ανεργίας στην Ευρωζώνη και τις ΗΠΑ.

Στο δεύτερο σχεδιάγραμμα βλέπουμε την εξέλιξη της ανεργίας στις ίδιες ομάδες χωρών. Παρατηρούμε το ίδιο φαινόμενο. Η ανάκαμψη στις ΗΠΑ και στην EU10 έρχεται μετά το 2010 και προκύπτει από τη μείωση της ανεργίας. Γεγονός, το οποίο έρχεται σε αντίθεση με την Ευρωζώνη, στην οποία η ανεργία εξακολούθησε να αυξάνεται, έτσι ώστε το 2014 να ήταν σχεδόν διπλάσιο από ότι στην EU10.⁷²

Στη λογική των βέλτιστων νομισματικών περιοχών υποστηρίζεται ότι οι μεταβολές των συναλλαγματικών ισοτιμιών μπορεί να είναι επιθυμητές για να διευκολυνθεί η προσαρμογή μεταξύ περιφερειών που αντιμετωπίζουν μεγάλες μεταβολές στις σχετικές τιμές, υποθέτοντας ότι οι μισθοί και τα άλλα ονομαστικά έξοδα είναι αργά προσαρμοσμένα. Η αύξηση της γερμανικής παραγωγικότητας σε σχέση με τη γαλλική παραγωγικότητα ή η μετατόπιση της ζήτησης από τα γαλλικά προς τα γερμανικά προϊόντα θα απαιτήσει πτώση των γαλλικών κοστολογίων και τιμών σε σχέση με τη γερμανικά ή θα προκύψει ανεργία. Η υποτίμηση του φράγκου μπορεί να παρακάμψει το πρόβλημα της αποτυχίας του συντονισμού, ο οποίος εμποδίζει την προσαρμογή του κόστους και επιταχύνει τη μετάβαση στη νέα σταθερή κατάσταση.⁷³

Έτσι, όσο πιο αξιόπιστη είναι η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία, τόσο ισχυρότερη είναι η περίπτωση ευελιξίας της συναλλαγματικής ισοτιμίας. Ο Ρολοζ το 1990 απέδειξε ότι οι πραγματικές συναλλαγματικές ισοτιμίες των περιοχών εντός του Καναδά είναι πιο αξιόπιστες από τις εθνικές ισοτιμίες συναλλάγματος μεταξύ Γαλλίας, Ηνωμένου Βασιλείου, Ιταλίας και Γερμανίας. Στη συγκεκριμένη περίπτωση ο Ρολοζ αποκαλύπτει ότι η Ευρώπη είναι τόσο Άριστη Νομισματική Περιοχή όσο είναι και ο Καναδάς. Οι εθνικιστές του Κεμπέκ έθεσαν κατά μέρους τους λίγους παρατηρητές, οι οποίοι αμφισβητούσαν ότι ο Καναδάς είναι μια Άριστη Νομισματική Περιοχή. Ως εκ τούτου, το συμπέρασμα που προκύπτει, είναι ότι η Ευρώπη πρέπει να είναι επίσης μια ΑΝΠ.⁷⁴

Ωστόσο, υπάρχουν σοβαροί λόγοι για να υποστηριχθεί κάτι τέτοιο και η σύγκριση μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής και της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι πιο κατάλληλα

⁷² De Grauwe, P. 2015. ο. π. σελ. 101 – 102.

⁷³ Eichengreen, B. 1991. ο. π. σελ. 3 – 4.

⁷⁴ Eichengreen, B. 1991. ο. π. σελ. 4.

πρότυπα σύγκρισης από ότι η σύγκριση με τη Γαλλία, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ιταλία και τη Γερμανία. Οι καναδικές επαρχίες είναι εξειδικευμένες στην παραγωγή. Η Αλμπέρτα και η Saskatchewan εξειδικεύονται στην παραγωγή βασικών προϊόντων, ενώ, το Οντάριο σε μεταποιημένα και βιομηχανοποιημένα αγαθά. Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι οι πραγματικές συναλλαγματικές ισοτιμίες μεταξύ τους είναι σχετικά σταθερές. Οι οικονομίες της Γαλλίας και της Γερμανίας είναι εντελώς διαφοροποιημένες, παρόλο που και στις δύο χώρες υπάρχει ουσιώδης βιομηχανία, αγροτική παραγωγή και τομείς παροχής υπηρεσιών. Επίσης, δεν αποτελεί έκπληξη η μεταξύ τους σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία.⁷⁵

Επιπλέον, οποιαδήποτε περίπτωση για κυμαινόμενη συναλλαγματική ισοτιμία για την Αλμπέρτα ή το Saskatchewan υπονομεύεται από το μικρό μέγεθος των επαρχιακών πληθυσμών και τη λεπτότητα των επαρχιακών χρηματοπιστωτικών αγορών. Τα μοντέλα Άριστων Νομισματικών Περιοχών στη βιβλιογραφία εξισορροπούν τα οφέλη της υποτίμησης από μια περιοχή που υποβαθμίζεται σε όρους συναλλαγών έναντι της απώλειας των υπηρεσιών ρευστότητας που υφίσταται με ένα ανεξάρτητο νόμισμα και μια μεταβλητή συναλλαγματική ισοτιμία. Η απώλεια της ρευστότητας έχει διαμορφωθεί ως μια συνάρτηση, η οποία μειώνεται από το μέγεθος της εγχώριας οικονομίας και το βάθος των χρηματοπιστωτικών αγορών. Ακόμη και αν η Αλμπέρτα έχει μια πιο μεταβλητή συναλλαγματική ισοτιμία έναντι του Οντάριο από ότι η Γαλλία έναντι της Γερμανίας, τέτοια μοντέλα δεν υποδηλώνουν ότι θα ήταν πιο επιθυμητό για την Αλμπέρτα από ό, τι για τη Γαλλία να διατηρήσει μια ευέλικτη συναλλαγματική ισοτιμία.⁷⁶

Βιβλιογραφία

Ασδεράκη Φ., (2014), Το ενιαίο νόμισμα : τα υπέρ και τα κατά .Το κόστος της Ευρώπης, Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Baldwin, R. 2006. *The Euro's trade effects*. European Central Bank, Frankfurt.

De Grauwe P. 2015. «Design failures of the Eurozone» into *The Eurozone Crisis A Consensus View of the Causes and a Few Possible Remedies* Edited by Richard Baldwin and Francesco Giavazzi. London:CEPR Press.

Eichengreen, B. 1991. *Is Europe an Optimum Currency Area? Working Paper No. 3579*. Cambridge : NBRG Working Papers Series.National Bureau of Economic Research.

⁷⁵ Eichengreen, B. 1991. ο. π. σελ. 4.

⁷⁶ Eichengreen, B. 1991. ο. π. σελ. 4 – 5.

Η οικονομική κρίση στην Ευρωζώνη

Ως ορισμός της κρίσης αναφέρεται η «εγγενώς ασυνήθιστη, ασταθής και πολύπλοκη κατάσταση, η οποία αποτελεί απειλή για τους στρατηγικούς στόχους, τη φήμη ή την ύπαρξη ενός οργανισμού». Οι οικονομικές κρίσεις δεν είναι συνώνυμες με συγκεκριμένα περιστατικά και αρκετοί αμφισβητούν ότι η διαχείρισή τους παρουσιάζει διαφοροποιημένες κάθε φορά προκλήσεις και ότι για την κάμψη τους απαιτούνται διαφορετικές προσεγγίσεις και λύσεις.⁷⁷ Επιπλέον, ο όρος οικονομική κρίση¹ αναφέρεται στο φαινόμενο, το οποίο χαρακτηρίζει μια οικονομία με διαρκή και αισθητή μείωση της οικονομικής δραστηριότητας σε όλα τα μακροοικονομικά στοιχεία της, δηλαδή, την απασχόληση, το ΑΕΠ, τον πληθωρισμό και τις τιμές υπηρεσιών και προϊόντων, καθώς και τις επενδύσεις και την αύξηση της ανεργίας. Οι Rosenthal, Charles και Hart αποδίδουν τον όρο οικονομική κρίση ως «μία σοβαρή απειλή κατά της υφιστάμενης δομής, των θεμελιωδών αρχών και κανόνων του κοινωνικού συστήματος, η οποία επιβάλλει τη λήψη κρίσιμων αποφάσεων εντός περιορισμένου χρόνου και υπό συνθήκες αβεβαιότητας».⁷⁸

Επιπλέον, θεωρητικώς τα περιστατικά έχουν ένα είδος δομής, καθώς δημιουργούνται από κινδύνους που μπορούν να υπολογιστούν και να αναγνωριστούν εκ των προτέρων. Ακόμα όπως συμβαίνει με τα περισσότερα προβλήματα που αφορούν στον σχεδιασμό της διαχείρισης συνέχισης των επιχειρήσεων (Business Continuity Management) και για τα πιο δύσκολα περιστατικά είναι δυνατόν να δοθούν προϋπάρχουσες απαντήσεις. Δεν είναι απαραίτητο οι κρίσεις να προέρχονται από ένα περιστατικό, η προέλευση τους θα μπορούσε να είναι αντιφατικές. Παραδείγματος χάριν, οι αλλαγές μπορεί να συμβούν εξ αιτίας εξωτερικών παραγόντων που αφορούν σε επιχειρηματικό, πολιτικό ή κοινωνικό περιβάλλον εντός του οποίου λειτουργεί ο οργανισμός ή προέρχονται από εσωτερικούς παράγοντες που αφορούν σε παραβιάσεις (αντιληπτών ή πραγματικών) προτύπων ακεραιότητας, δεοντολογίας ή εταιρικής ευθύνης.⁷⁹ Πολλές φορές υποδηλώνεται ότι η κρίση επιτυγχάνεται όταν η χώρα προχωρά πέρα από τις ικανότητές της για να συγκρατήσει τις απαιτήσεις του συμβάντος και κλιμακώνεται ακόμα περισσότερο, πέρα από τα όρια των σχεδίων έκτακτης ανάγκης.⁸⁰ Το γεγονός ότι εξηγεί ότι η διαχείριση κρίσεων είναι πολύ διαφορετική από τη διαχείριση των περιστατικών, καθώς

Η Ευρωζώνη απειλείται με διάσπαση εξαιτίας της κρίσης δημόσιου χρέους, ενώ η κυριαρχία της πολιτικής εξακολουθεί να κυριαρχεί, αν και πλέον χωρίς πολιτικό όραμα, στρατηγική ή έστω πολιτική βούληση. Γεγονός είναι ότι η πολιτική της ONE μετατράπηκε σε πολιτική διαχείρισης της κρίσης και από σύμβολο ευρωπαϊκής ενοποίησης σε σύμβολο κακοδιαχείρισης και αποτυχίας και το αποτέλεσμα αυτό ήταν εξ αρχής αναμενόμενο όπως

⁷⁷ BSI. 2011. *Crisis management. Guidance and good practice*. PAS 200:2011. σελ. 4 – 10.

⁷⁸ Rosenthal, U. – Charles, M. – Hart, P. 1989. *Coping with crises: The management of disasters, riots, and terrorism*, Springfield : C.C. Thomas. σελ. ix – xi.

⁷⁹ BSI. 2011. *Crisis management. Guidance and good practice*. PAS 200:2011. σελ. 12 – 17 .

⁸⁰ Smith, D. – Elliot, D. 2006. *Key Readings in Crisis Management*. USA : Routledge Publishers. σελ. iv.

έχει ήδη αναφερθεί.⁸¹ Οι οικονομικές διαφορές και οι διαταραχές της νομισματικής πολιτικής ενέτειναν τις αποστάσεις μεταξύ των χωρών και το καθεστώς εφησυχασμού δεν ήταν δυνατόν να διαιωνιστεί τόσο σε επίπεδο Ευρωζώνης όσο και σε εθνικό επίπεδο. Δύομισι χρόνια μετά την κρίση, πέντε κράτη-μέλη αναγκάστηκαν να ενταχθούν σε πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής.⁸² Παρ' όλες τις διασκέψεις για την ανάκαμψη της Ευρωζώνης και τη σωτηρία του κοινού νομίσματος και παρότι η ολοκλήρωση του προγράμματος κρατικών ομολόγων της ΕΚΤ έχει επιτευχθεί η κρίση δεν παρουσιάζει σημάδια κάμψης ενώ οι αγορές ασκούν συντριπτική δύναμη και γίνονται αυστηρότερες όσον αφορά στις ποινές τους.⁸³ Το μοντέλο δημοσιονομικής πειθαρχίας που ασκείται μέσω ποινών και θεσμοθετημένων στόχων, το οποίο προτάθηκε ως λύση για την οικονομική «ενδυνάμωση» της διακυβέρνησης οδηγεί σε αποτυχία, έστω και αν η εποπτεία και οι ποινές προβλέπονται πιο συστηματικές και αυτόματες.⁸⁴ Η αποτυχημένη θεραπεία των πιστωτών εξακολουθεί να υφίσταται εξαιτίας της πίστης τους στην εμπρόθεσμη υλοποίηση των δομικών μεταρρυθμίσεων και των προγραμμάτων λιτότητας, τα οποία εξ ορισμού δεν οδηγούν στην ανάπτυξη των οικονομικά πιο αδύναμων χωρών αλλά στην περαιτέρω ανισορροπία και την οικονομική διαταραχή. Η Γερμανία και οι περισσότερο αναπτυγμένες οικονομικά χώρες είναι απρόθυμες να αποδεχθούν υψηλότερα ποσοστά πληθωρισμού από τα δεδομένα, τα οποία ίσως οδηγούσαν σε ένα boom των συγκεκριμένων χωρών.⁸⁵

Η κατανόηση του χρέους και κατ' επέκταση της κρίσης μπορεί να γίνει πιο λειτουργική με βάση δύο άξονες : τον υπερεθνικό και τον εθνικό. Καταρχήν, τα αποτελέσματα και οι προσδοκίες που δημιουργεί η εκάστοτε εθνική οικονομική πολιτική στο εκλογικό σώμα παραμένουν εθνική υπόθεση. Δεύτερον, η έλλειψη εθνικών ή υπερεθνικών θεσμών και σε συνδυασμό με την έλλειψη οικονομικής σύγκλισης, οι οποίες δεν θα είναι δυνατόν να καλύπτουν τις εκ των πραγμάτων ανισορροπίες, δεν βοηθούν στην ύπαρξη μιας βιώσιμης και μακρόβιας Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ερώτηση που παραμένει διαχρονικά αναπάντητη αφορά στο ποιο είναι το ποσοστό εθνικής ανεξαρτησίας και υπερεθνικής αλληλεξάρτησης ώστε η Ευρωζώνη να ξεπεράσει τη συγκεκριμένη κρίση. Οι «υπερβολές» και τα «λάθη» των εθνικών οικονομιών από τη μία πλευρά καθώς και οι μηχανισμοί αλληλεξάρτησης από την άλλη δημιούργησαν τις δυσάρεστες επιπτώσεις στην οικονομία της Ευρώπης και στα εθνικά πολιτικά συστήματα.⁸⁶

⁸¹ INET Council on the Eurozone Crisis. 2012.«Breaking the Deadlock: A Path Out of the Crisis», στο Institute for New Economic Thinking. σελ. 7.

⁸² Αφορά στις χώρες : Κύπρο, Ελλάδα, Ιρλανδία, Ισπανία, Πορτογαλία.

⁸³ Cannata, R. R. 2012. « The Macroeconomic Imbalance Procedure Scoreboard: a set of annual indicators for the detection of macroeconomic imbalances », στο *Eurostat. European Comision : Euroindicators newsletter* issue number 03/2012. σελ. 3 – 4. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/4187653/5782905/LN-032012-EN.PDF/1401daa3-9346-40bb-9af4-cdc73f03da8d>.

⁸⁴ Cannata, R. R. 2012. ο. π. σελ. 4.

⁸⁵ Krugman, P. 2012. ««Crash of the Bumblebee» στο The New York Times, 29 Ιουλίου 2012. <https://www.nytimes.com/2012/07/30/opinion/krugman-crash-of-the-bumblebee.html>.

⁸⁶ Lapavitsas C. – Kaltenbrunner A. – Lindo D. – Micheli J. –Painceira J. P. –Pires E. –Powel J. –Stenfors A. – Teles N. 2010. «Eurozone crisis: beggar thyself and thy neighbor», *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, τόμ. 12, τχ. 4, σ. 321-373.

Τα πιο αποδεκτά αίτια της παγκόσμιας, αλλά κυρίως της Ευρωπαϊκής και ειδικότερα της Ελληνικής κρίσης είναι καταρχήν τα εύθραυστα χρηματοοικονομικά συστήματα. Η χρηματοοικονομική αστάθεια μιας οικονομίας είχε εξηγηθεί από τον Hyman Minsky το 1975 με βάση μια μετακεϋσιανή θεωρία, σύμφωνα με την οποία κάθε καπιταλιστική οικονομία έχει ως τυπικό χαρακτηριστικό την χρηματοπιστωτική αστάθεια.⁸⁷ Επίσης, η μόχλευση αποτελεί έναν από τους κυριότερους λόγους της κρίσης, εφόσον αναφέρεται στον δανεισμό για την επενδυτική δραστηριότητα επιχειρήσεων, οι οποίες υπάρχει πιθανότητα σε μια τέτοια περίπτωση πέρα από τα χρήματα που έχουν δανειστεί να χάσουν και τα αρχικά τους κεφάλαια. Επομένως, η μόχλευση δημιουργεί να μεν συνθήκες επιπλέον κέρδους, αποτελεί όμως και κίνδυνο χρεωκοπίας. Αν υποθέσουμε λοιπόν ότι μια εταιρεία, η οποία χρεοκοπεί αδυνατεί να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της απέναντι σε άλλες εταιρείες – προμηθευτές ή απέναντι στους δανειστές της, μπορεί να συμπαρασύρει στην πτώχευση μια σειρά εταιρειών που εξαρτώνται από εκείνη. Χαρακτηριστικό μιας οικονομικής κρίσης είναι η αύξηση του βαθμού μόχλευσης πριν από αυτή.⁸⁸

Έναν πρόσθετο παράγοντα αποτελεί η αναντίστοιχη σχέση ενεργητικού – παθητικού, όπου η επικινδυνότητα αφορά στα περιουσιακά στοιχεία και τα χρέη, όταν αυτά δεν είναι συμμετρικά ευθυγραμμισμένα. Κατ' αυτόν τον τρόπο προκύπτει μια αναντιστοιχία ανάμεσα στην ονομαστική αξία του παθητικού και των περιουσιακών στοιχείων, δηλαδή της σχέσης ομολόγων και φορολογικών εσόδων. Ακολουθώντας, η άγνοια των οικονομικών εξελίξεων και τεχνικών μπορεί να οδηγήσει σε μαζική επένδυση συγκεκριμένων τομέων από επενδυτές που είτε λόγω μικρής εμπειρίας, είτε λόγω άγνοιας παρασύρονται και οδηγούν τις τιμές σε πολύ υψηλά επίπεδα ελπίζοντας σε επιπλέον αλλά αβέβαια κέρδη, τα οποία σε περίπτωση μετάπτωσης των τιμών μπορούν να έχουν το αντίθετο αποτέλεσμα. Έτσι, ο Kindelberger επισημαίνει ότι η κρίση συχνά προκύπτει έπειτα από μεγάλες οικονομικές ή τεχνικές καινοτομίες των επενδυτών, τις οποίες, ο ίδιος, ονομάζει «μετατοπίσεις» των επενδυτικών προσδοκιών.⁸⁹

Επιπλέον, ο παράγων «απάτη» έχει παίξει σημαντικό ρόλο στην κατάρρευση εταιρειών και οργανισμών, ακόμη και χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, εξαιτίας της προσέλκυσης επενδυτών με παραπλανητικές επενδυτικές στρατηγικές ή λόγω κατάχρησης των εσόδων που προκύπτουν. Χαρακτηριστικά δείγματα τέτοιου είδους απάτης είναι αυτό του Charles Ponzi γύρω στο 1920, οι πυραμιδικές απάτες στην Αλβανία, οι οποίες οδήγησαν σε εξέγερση το 1997 και η κατάρρευση αρκετών επιχειρήσεων μέχρι το 2008. Πολλοί από τους «απατεώνες» επενδυτές και εμπόρους έχουν κατηγορηθεί για απόκρυψη άνομων συναλλαγών μέσω τέτοιου είδους «απατών». Υπαιτιότητα της κρίσης του 2008 έχει δοθεί στη χρηματοδότηση ενυπόθηκων δανείων.⁹⁰

⁸⁷ Minsky, H. P. 1975. Financial Instability Hypothesis. Interpretation of Keynes στο Society of Government Economics. Dallas, Texas : 1975 ASSA Convention. σελ. 1 – 5 και Kindelberger, C. P. – Aliber, R. Z. 2005. Manias, Panics and Crashes. A history of financial crisis. Luxemburg : Εκδ. Wiley – Wiley & Sons Inc. σελ. 17 – 28.

⁸⁸ Στη συγκεκριμένη περίπτωση η κρίση επηρεάζει κατ' επέκταση και τα κράτη – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Brigham, E. F. 1995. Financial Management : Theory and Practice. US : Thompson South – Western. σελ. 750 – 759.

⁸⁹ Kindelberger, C. P. – Aliber, R. Z. 2005. ο. π. σελ. 17 και 38 – 63.

⁹⁰ Kindelberger, C. P. – Aliber, R. Z. 2005. ο. π. σελ. 13 – 14.

Βιβλιογραφία

Brigham, E. F. 1995. *Financial Management : Theory and Practice*. US : Thompson South – Western.

BSI. 2011. *Crisis management. Guidance and good practice*. PAS 200:2011. σελ. 4 – 10.

Cannata, R. R. 2012. « The Macroeconomic Imbalance Procedure Scoreboard: a set of annual indicators for the detection of macroeconomic imbalances », στο *Eurostat. European Comision : Euroindicators newsletter* issue number 03/2012. σελ. 3 – 4. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/4187653/5782905/LN-032012-EN.PDF/1401daa3-9346-40bb-9af4-cdc73f03da8d>. (20/10/2018)

INET Council on the Eurozone Crisis. 2012.«Breaking the Deadlock: A Path Out of the Crisis», στο Oxford : Institute for New Economic Thinking

Kindelberger, C. P. – Aliber, R. Z. 2005. *Manias, Panics and Crashes. A history of financial crisis*. Luxemburg : Εκδ. Wiley – Wiley & Sons Inc

Krugman, P. 2012. «Crash of the Bumblebee» στο *The New York Times*. 29/0 7/2012. <https://www.nytimes.com/2012/07/30/opinion/krugman-crash-of-the-bumblebee.html>. (20/10/2018)

Lapavitsas C. – Kaltenbrunner A. – Lindo D. – Micheli J. –Painceira J. P. –Pires E. –Powel J. –Stenfors A. – Teles N. 2010. «Eurozone crisis: beggar thyself and thy neighbor», *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, τόμ. 12, τχ. 4, σ. 321-373.

Minsky, H. P. 1975. *Financial Instability Hypothesis. Interpretation of Keynes* στο *Society of Government Economics*. Dallas, Texas : 1975 ASSA Convention.

Rosenthal, U. – Charles, M. – Hart, P. 1989. *Coping with crises: The management of disasters, riots, and terrorism*, Springfield : C.C. Thomas.

Smith, D. – Elliot, D. 2006. *Key Readings in Crisis Management*. USA : Routledge Publishers

Μέρος Β΄

Η περίπτωση της Ελλάδας

Όταν το 2008 η Ελλάδα εισήλθε σε φάση οικονομικής κρίσης οι δημόσιες αλλά και οι ιδιωτικές επιχειρήσεις περιορίστηκαν σημαντικά. Το δημόσιο χρέος πήρε εκτεταμένες διαστάσεις και ως μέρος του ΑΕΠ αναγκάστηκε να καλύψει το έλλειμμα μέσω δανεισμών από επίσημους φορείς για να ανταπεξέλθει στην πληρωμή μισθών και κοινωνικών δαπανών. Η οικονομική κρίση δημιούργησε προκλήσεις ως προς την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση του ανθρώπινου δυναμικού, καθώς η χώρα βρίσκεται σε δυσκολότερη θέση από τους ευρωπαϊούς εταίρους της αφού υπολείπεται συμμετοχής του πληθυσμού στο ποσοστό απασχόλησης, άμεσων ξένων επενδύσεων και αύξησης της παραγωγικότητας. Η παραμονή της χώρας σε οικονομική ύφεση σταδιακά μετατρέπεται σε κρίση απασχόλησης καθώς το 2011 η ανεργία αγγίζει το 17% και παρουσιάζει ανοδικές τάσεις. Η ελληνική αγορά και οικονομία αδυνατεί να καλύψει τις εργασιακές ανάγκες του πληθυσμού – ιδιαίτερα νέους και γυναίκες – και η χαμηλή κινητικότητα του εργατικού δυναμικού δυσκολεύει ιδιαίτερα την εύρεση εργασίας των νεοεισερχόμενων στην αγορά.⁹¹

Στη συγκεκριμένη κατάσταση της χώρας έχουν εμπλακεί διάφοροι ενδογενείς παράγοντες, οι οποίοι δυσχεραίνουν τη μετάβαση σε περίοδο ανάπτυξης και αειφορίας. Η δομή ζήτησης πάνω στην οποία έχει αναπτυχθεί η ελληνική οικονομία δεν είναι βιώσιμη. Η υλοποίηση και ο προγραμματισμός των επενδύσεων συγκρούονται με τη γραφειοκρατία με αποτέλεσμα την αύξηση του κόστους και την αποτροπή εισαγωγής ή ίδρυσης νέων επιχειρήσεων και επενδύσεων στη χώρα και μάλιστα σε όλο το φάσμα της επιχειρηματικότητας αρχής γενομένης από την επαγγελματική εκμετάλλευση της γης ως τα «κλειστά» επαγγέλματα⁹². Η δικαιοσύνη καθυστερεί χαρακτηριστικά την έκδοση μεγάλου αριθμού επενδυτικών σχεδίων και το αποτέλεσμα είναι η απώλεια πολλών διεθνών επενδυτικών κεφαλαίων με ότι αυτό συνεπάγεται για την ελληνική οικονομία. Επιπρόσθετα, η γραφειοκρατία και το ελληνικό φορολογικό σύστημα αποτελούν αντικίνητρο για την εγχώρια και τη διεθνή επιχειρηματικότητα, η οποία βρίσκεται είτε σε ιδρυτικό στάδιο είτε σε στάδιο επέκτασης. Ταυτόχρονα, αδυνατεί να ελέγξει τη φοροδιαφυγή, η οποία πιθανόν να κάλυπτε το δημοσιονομικό έλλειμμα. Το αρνητικό επιχειρηματικό περιβάλλον, τα φορολογικά και γραφειοκρατικά εμπόδια και ως συνέπεια η προτίμηση των ξένων επενδυτών να επενδύσουν στις ανταγωνιστικές μεσογειακές αγορές – Ιταλία και Ισπανία – έχουν σαν αποτέλεσμα τη μη προσέλκυση επενδυτικών κεφαλαίων και την μη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας στους παραγωγικούς τομείς και καλύπτει τις ανάγκες της με εισαγωγές.⁹³

⁹¹ McKinsey & Company. 2012. *Greece 10 years ahead. Defining Greece's new growth model and strategy – Executive summary*. σελ. 7.

² Βερέμης Θ., Καλυβάς Σ., Παγουλάτος Γ., Τσουκάλης Λ., Τσούκας Χ., 2011, «Η Ανατομία της κρίσης» 1η Έκδοση, Αθήνα.

³ McKinsey & Company. 2012. *Greece 10 years ahead. Defining Greece's new growth model and strategy – Executive summary*. σελ. 7.

Η ελληνική παραγωγικότητα είναι χαμηλότερη από ανάλογες ευρωπαϊκές, καθώς υπολείπεται μεγάλων επιχειρήσεων – οι οποίες εκτινάσσουν την παραγωγικότητα μέσω εξειδίκευσης, καινοτομιών και επενδύσεων – ενώ, η αύξηση της δημόσιας και της ιδιωτικής κατανάλωσης αυξήθηκε ξαφνικά την περίοδο 2000 – 2008 και στέρησε πολύτιμους επενδυτικούς πόρους. Εξαιτίας αυτής της αύξησης διαπιστώθηκε άνοδος του ΑΕΠ κατά 97%, όταν την ίδια περίπου περίοδο άλλες χώρες – Γερμανία, Γαλλία, Ολλανδία – είχαν ποσοστό 71%. Η προσπάθεια για την αντιμετώπιση της κρίσης και των δημοσιονομικών ελλειμμάτων οδήγησε στην υιοθέτηση πολλών μέτρων λιτότητας, εξορθολογισμού των εξόδων και των δαπανών, εργασιακή ευελιξία και απελευθέρωση των αγορών, με κύριο όμως στόχο να επιτευχθεί οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα.⁹⁴

Βιβλιογραφία

Βερέμης Θ., Καλυβάς Σ., Παγουλάτος Γ., Τσούκαλης Λ., Τσούκας Χ., 2011, «Η Ανατομία της κρίσης» 1η Έκδοση, Αθήνα

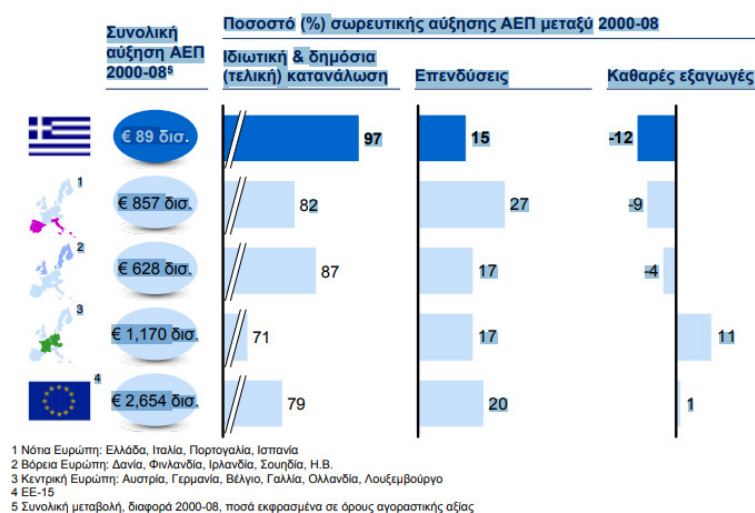
McKinsey & Company. 2012. *Greece 10 years ahead. Defining Greece's new growth model and strategy – Executive summary*

⁹⁴ McKinsey & Company. 2012. ο. π. σελ. 7 – 8.

Το ελληνικό οικονομικό αδιέξοδο

Η Ελλάδα μετά την είσοδο της στην Ευρωζώνη το 2002 και την χρήση του κοινού νομίσματος, ξεπέρασε σε ρυθμούς ανάπτυξης τα ευρωπαϊκά δεδομένα, ακόμα και τα δεδομένα των ΗΠΑ. Το πρόβλημα όμως ήταν ότι εξαρχής η πρόοδος αυτή που χαρακτήρισε την Ελλάδα ως «πρωταθλητή ανάπτυξης» προερχόταν αποκλειστικά από δημόσια και καταναλωτική δαπάνη και οδήγησε σε χαμηλού κόστους πιστώσεις. Η «ανώμαλη» προσγείωση της ελληνικής οικονομίας έγινε το 2009, όταν το δημοσιονομικό έλλειμμα είχε ξεπεράσει το 15% του ΑΕΠ. Η ελληνική παραγωγή υπηρεσιών και αγαθών συρρικνώθηκε και η ύφεση, τα δημοσιονομικά ελλείμματα και τα δάνεια από την ΕΚΤ, το ΔΝΤ και την Ευρωπαϊκή Ένωση ανέβασαν το χρέος στο 150% του ΑΕΠ μέχρι το 2011.⁹⁵

Τα δομικά μειονεκτήματα του ελληνικού μοντέλου υπερδιπλασίασαν τον καταστροφικό για την οικονομία της χώρας υπερδανεισμό και την υπερκατανάλωση και στον ιδιωτικό αλλά και στον δημόσιο τομέα με αποτέλεσμα τη δημιουργία ελλειμμάτων στην παραγωγικότητα και την ανταγωνιστικότητα. Καθώς η εγχώρια παραγωγή αδυνατούσε να καλύψει την αυξανόμενη καταναλωτική ζήτηση και δαπάνη, το ύψος των επενδύσεων – εγχώριων και ξένων – παρέμενε χαμηλό και αδυνατούσε να φτάσει την παραγωγή στα επίπεδα που απαιτούνταν. Αντιθέτως, οι περισσότεροι ευρωπαίοι εταίροι επένδυσαν το 20% του ΑΕΠ τους στις ντόπιες οικονομίες, ως αποτέλεσμα των χαμηλότερων εμπορικών ελλειμμάτων. Στην παρακάτω εικόνα γίνεται αρκετά ξεκάθαρη η συγκεκριμένη κατάσταση⁹⁶.

Εικόνα 5 : Σύγκριση καταναλωτικότητας – επενδύσεων Ελλάδας και ευρωπαϊκών εταίρων. Πηγή : Eurostat.

Παρόλο, που η Ελλάδα έγινε μέλος της Ε.Ο.Κ το 1981, ο οικονομικός της προσανατολισμός δεν είχε ποτέ εξωτερική κατεύθυνση, εξαιτίας του μόνιμου εμπορικού της ελλείμματος. Οι

⁹⁵ McKinsey & Company. 2012. ο. π. σελ. 11.

⁹⁶ Μητσόπουλος Μ. & Πελαγίδης Θ., 2012, «Κατανοώντας την κρίση στην Ελλάδα», Ψυχογιός, Αθήνα

πλείστες δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις χρησιμοποίησαν εγχώρια κεφάλαια, ενώ, οι ξένες επενδύσεις αποτέλεσαν το 5 – 6% του συνολικού κεφαλαίου, ποσοστό το οποίο ισοδυναμεί με το ¼ του μέσου όρου των ευρωπαϊκών χωρών. Γεγονός παραμένει ότι η ιδιωτική κατανάλωση της Ευρώπης είναι κατά 20 μονάδες χαμηλότερη από αυτή της Ελλάδας και η ζήτηση των ελληνικών προϊόντων και υπηρεσιών σχεδόν εξ ολοκλήρου εγχώρια. Ο τουρισμός, ο οποίος αποτελεί τη «βαριά» βιομηχανία της Ελλάδας και θα περίμενε κανείς να αποτελεί το αγαθό που απευθύνεται σε αγοραστικό κοινό και επενδύσεις από το εξωτερικό αλλά παρόλα αυτά εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την εσωτερική ζήτηση. Καταληκτικά, η ανάπτυξη της Ελλάδας σε πολύ μεγάλο βαθμό στηρίχθηκε σε εγχώριες επενδύσεις χαμηλής έντασης με εγχώρια και μεγάλης έκτασης ζήτηση και χρηματοδοτήθηκε από φθινό δανεισμό.⁹⁷

Η ελληνική ανάπτυξη βαρυνόταν από έναν υπερχρεωμένο δημόσιο τομέα, ο οποίος αυξανόταν κατά 3 μονάδες ετησίως, ενώ ταυτόχρονα τα δημόσια έσοδα μειώθηκαν επίσης κατά 3 μονάδες, εφόσον τροφοδοτούνταν από έμμεσους φόρους και δεν επετεύχθη ποτέ εξ ολοκλήρου έλεγχος της φοροδιαφυγής. Από το 2010 μόνη εναλλακτική εισροή χρημάτων στα ελληνικά δημόσια ταμεία αποτέλεσαν οι διεθνείς αγορές, οι ευρωπαίοι εταίροι και οι επίσημοι φορείς δημιουργώντας μία από της πιο υπερχρεωμένες χώρες στον κόσμο. Στη σημερινή δομή της ελληνικής οικονομίας είναι καταφανή τα μειονεκτήματα και οι χαμένες ευκαιρίες αναδιάρθρωσής της. Το ποσοστό συνεισφοράς της Ελλάδας στο ΑΕΠ είναι κατά 6 – 7% χαμηλότερο από τις άλλες χώρες – εξαιρείται ο τομέας της ναυτιλίας – ενώ, σε τομείς όπως η παροχή υπηρεσιών σε επιχειρήσεις και η βιομηχανία το ποσοστό είναι ακόμα χαμηλότερο. Παρόλα τα χαμηλά ποσοστά που αφορούν στο διεθνές εμπόριο, το λιανεμπόριο αντιπροσωπεύει το 18% του ΑΕΠ ποσοστό αρκετά πιο ψηλό σε αντιστοιχία με το 11% της Νότιας Ευρώπης.⁹⁸

Η χαμηλή παραγωγικότητα και η χαμηλή συμμετοχή των πολιτών στο εργατικό δυναμικό είχε σαν αποτέλεσμα τη μείωση του κατά κεφαλήν εισοδήματος στο ΑΕΠ σε σύγκριση πάντα με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες καθώς και του κατά κεφαλήν εισοδήματος των ΗΠΑ. Η ελλειμματική – κατά 40% από αυτή των ΗΠΑ και κατά 29% από την αντίστοιχη της Ευρώπης – παραγωγικότητα της Ελλάδας το 2009 διατήρησε χαμηλότερη την τιμή της εργατικής ώρας και είναι ξεκάθαρο ότι το έλλειμμα της παραγωγικότητας ήταν μεγαλύτερο από το «κατά κεφαλήν εισόδημα ΑΕΠ». Περισσότερες ώρες ανά εργαζόμενο σημαίνουν υψηλότερα ποσοστά ανεργίας που οδηγεί σε έλλειμμα παραγωγικότητας, το οποίο δεν οφείλεται αποκλειστικά στη δομή της οικονομίας αλλά την επηρεάζει συνολικά. Το ποσοστό ανέργων και εργαζόμενων στην Ελλάδα είναι κατά 7% μικρότερο από αυτό της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε συνολικό επίπεδο και κατά 4% από αυτό της Νότιας Ευρώπης, με το ποσοστό αυτό να μεγαλώνει στην περίπτωση των νέων και των γυναικών παρόλο που στις ίδιες πληθυσμιακές ομάδες το ποσοστό ανεργίας είναι περίπου το ίδιο.⁹⁹

Συνδυαστικά η περιορισμένη βάση εργατικού δυναμικού, οι επιπλέον κατά κεφαλήν ώρες εργασίας έχει ως αποτέλεσμα την σκληρή εργασία μικρού ποσοστού εργαζόμενων προκειμένου να συντηρηθεί ένα παραγωγικό σύστημα που στο τέλος είναι μη αποδοτικό. Το

⁹⁷ McKinsey & Company. 2012. ο. π. σελ. 12.

⁹⁸ McKinsey & Company. 2012. ο. π. σελ. 12.

⁹⁹ McKinsey & Company. 2012. ο. π. σελ. 14.

έλλειμμα συμμετοχής στην παραγωγική διαδικασία της χώρας προκύπτει από την ανελαστικότητα της εργασίας και των μακροχρόνια τεχνητή στρέβλωση, η οποία στέκεται εμπόδιο στην απασχόληση νέων, και φυσικά στην έλλειψη κινητικότητας στην απασχόληση, ιδιαίτερα όσον αφορά στον δημόσιο τομέα. Λύσεις μπορούν να επιτευχθούν αν δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας και αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό και άμεσα η ανταγωνιστικότητα. Αυτό δεν μπορεί να συμβεί μέσω της καταναλωτικής οδού ή μέσω δανείων εγχώριας προέλευσης, αλλά αποκλειστικά από τις επενδύσεις και την ανάπτυξη της απασχόλησης σε υπηρεσίες διεθνούς ενδιαφέροντος, όπως επίσης και στην παραγωγή προϊόντων όμοιας κατεύθυνσης. Επομένως, ο ρυθμός αύξησης των νέων θέσεων εργασίας στα διεθνώς εμπορεύσιμα αγαθά και υπηρεσίες θα πρέπει να είναι όμοιος με τον ρυθμό συρρίκνωσης της εγχώριας ιδιωτικής και δημόσιας κατανάλωσης.¹⁰⁰

Βιβλιογραφία

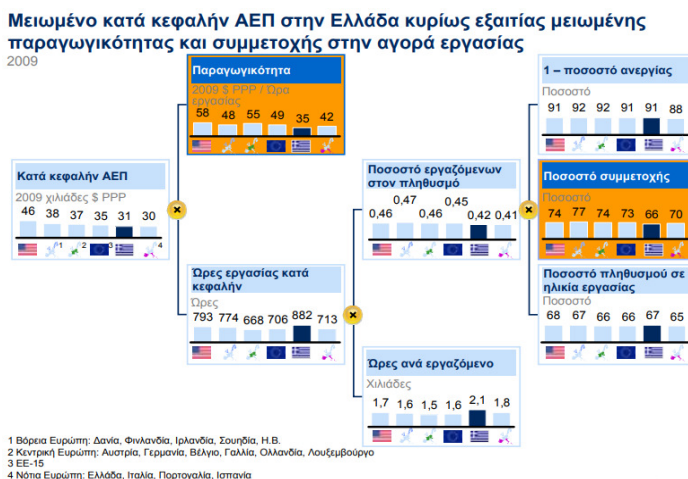
Μητσόπουλος Μ. & Πελαγίδης Θ., 2012, «Κατανοώντας την κρίση στην Ελλάδα» , Ψυχογιός , Αθήνα

McKinsey & Company. 2012. *Greece 10 years ahead. Defining Greece's new growth model and strategy – Executive summary*

¹⁰⁰ McKinsey & Company. 2012. ο. π. σελ. 15.

Οι πέντε βασικές παθογένειες της ελληνικής οικονομίας

Η ελληνική ανάπτυξη πάσχει σε πέντε τομείς, οι οποίοι είναι θεμελιώδης για την οικονομία της χώρας. Καταρχήν, η οικονομική δομή απωθεί τη δημιουργία οικονομιών κλίμακας και την τις εγχώριες αλλά κυριότερα τις ξένες επενδύσεις. Δεύτερον, το πρόβλημα της γραφειοκρατίας και του μεγάλου και δυσκίνητου δημόσιου τομέα δυσχεραίνει σε μεγάλο βαθμό την ίδρυση και τη λειτουργία νέων εταιρειών. Τρίτον, η κινητικότητα και η ευελιξία του εργατικού δυναμικού παρεμποδίζονται από τους όρους και τη δομή της εγχώριας αγοράς εργασίας. Ο τέταρτος τομέας είναι η νομική πλευρά των επιχειρήσεων, καθώς το δικαστικό και το νομικό σύστημα είναι

υπερφορτωμένα και αργά, καθιστώντας ιδιαίτερα δύσκολη τη δημιουργία νέων επιχειρήσεων και εταιρειών. Η εξαιρετικά εκτεταμένη οικονομία αποτελεί τον πέμπτο αποτρεπτικό, ως προς την προσέλκυση νέων εταιρειών και ξένων επενδύσεων.¹⁰¹

Εικόνα 6 : Μειωμένο κατά κεφαλήν εισόδημα στην Ελλάδα εξαιτίας της μειωμένης παραγωγικότητας και συμμετοχής στην αγορά εργασίας. Πηγή : ΔΝΤ, Global Insights, Eurostat ; The Conference Board Total Economy Database.

Η παράδοση των μεσογειακών χωρών σε οικογενειακές επιχειρήσεις – μικρές ή πολύ μικρές – αποτελούν την σπονδυλική στήλη της ελληνικής οικονομίας. Οι επιχειρήσεις που ασχολούνται με τη μεταποίηση απασχολούν εννέα ή λιγότερους υπαλλήλους και αυτό αποτελεί το 30% των εργαζόμενων σε αυτό τον κλάδο. Αντίστοιχα στην Ιταλία, παρόλο που ανήκει στη λεκάνη της Μεσογείου, το ποσοστό αυτό είναι αρκετά μικρότερο και φτάνει στο 15%, ενώ σε βορειότερες περιοχές της Ευρώπης το ποσοστό μειώνεται ακόμη περισσότερο φτάνοντας μόλις το 5%. Τα επίπεδα παραγωγικότητας τέτοιου είδους επιχειρήσεων είναι χαμηλότερα του 40% συγκριτικά με επιχειρήσεις που απασχολούν περισσότερους από 250 υπαλλήλους¹⁰². Πέρα από την πλειονότητα των μικρών επιχειρήσεων και των αυτοαπασχολούμενων, η ανάπτυξη μεγάλων επιχειρήσεων φαίνεται επίσης να υστερεί και να επηρεάζεται από αντικίνητρα όπως : η ανταγωνιστικότητα, ο αριθμός των συμμετεχόντων καθώς και ο αριθμός νεοεισερχομένων στην αγορά εργασίας, τα οποία αποτελούν ελεγχόμενους τομείς οικονομικής δραστηριότητας και ακόμα καθυστερεί αισθητά εξ αιτίας

¹⁰¹ McKinsey & Company. 2012. ο. π. σελ. 18.

¹⁰² Ρουμελιώτης Π., 2012, «Το άγνωστο παρασκήνιο της προσφυγής στο ΔΝΤ», Α.Α Λιβάνη, Αθήνα

της γραφειοκρατίας, της πολυνομίας και του πολύπλοκου φορολογικού και εργατικού νομικού πλαισίου και προκαλούν χαμηλή παραγωγικότητα.¹⁰³

Αναλογικά με το μέγεθος της χώρα και της οικονομίας ο ελληνικός δημόσιος τομέας είναι υπερδιπλάσιος και από τους πλέον δαπανηρούς της Ευρώπης και παρόλα αυτά παρέχει χαμηλότερης ποιότητας υπηρεσίες από τις βορειοευρωπαϊκές χώρες, σύμφωνα με το World Economic Forum. Η χαμηλή ποιότητα υπηρεσιών και αγαθών του δημόσιου τομέα σε συνδυασμό με τα αυξημένα κόστη κάνει εμφανή το πόσο ατελέσφορος είναι εν τέλει ο ελληνικός δημόσιος τομέας. Παράλληλα, η επικάλυψη και η διασπορά αρμοδιοτήτων μεταξύ υπουργείων και οργανισμών, έχει ως αποτέλεσμα επιπλέον καθυστερήσεις στις δραστηριότητες του επιχειρηματικού τομέα κάνοντας έτσι αναγκαίο τον ρόλο της παραοικονομίας.¹⁰⁴

Επιπλέον των στρεβλώσεων του δημόσιου τομέα, υπάρχουν πολλές μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις και οργανισμοί που υφίστανται κρατικό έμμεσο ή άμεσο έλεγχο, αν και νομικά ανήκουν στον ιδιωτικό τομέα, παρουσιάζουν παρόμοιες στρεβλώσεις με αυτές του δημόσιου τομέα στην οικονομική τους διαχείριση. Εφόσον, η λειτουργία των ιδιωτικών επιχειρήσεων έχει μεγάλη εξάρτηση από τον δημόσιο τομέα, είναι ζωτικής σημασίας η μείωση εξάρτησης της ελληνικής οικονομίας από τον δημόσιο τομέα και να βελτιωθεί η ταχύτητα και η απόδοσή του.¹⁰⁵

Ένα από τα αρκετά σοβαρά προβλήματα στην περίπτωση της Ελλάδας είναι η έλλειψη ευελιξίας και η μικρή συμμετοχή στην αγορά εργασίας, καθώς δεν εκμεταλλεύεται τις παρεχόμενες από το εργατικό δυναμικό δυνατότητες. Ορισμένες πρόσφατες προσαρμογές προς τα ευρωπαϊκά πρότυπα, αλλά τα αντικίνητρα που αντιμετωπίζουν οι εργοδότες όσον αφορά στις προσλήψεις και κυρίως λόγω του άκαμπτου νομικού πλαισίου και της επιρροής των συλλογικών συμβάσεων στην αύξηση του κόστους εργασίας, καθώς και τις στρεβλώσεις του θεσμού της διαιτησίας. Επίσης, το χάσμα ανάμεσα στα ΑΕΙ και τον επιχειρηματικό κόσμο, αυξάνει το ποσοστό ανεργίας των απόφοιτων και των πτυχιούχων. Οι στρεβλώσεις αυτές προκαλούν χαμηλότερη κινητικότητα στην αγορά εργασίας της Ελλάδας σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Το αντίστροφο συμβαίνει με τη μέση διάρκεια παραμονής στην ίδια εργασία, η οποία είναι η υψηλότερη όλων των χωρών του ΟΟΣΑ. Η χαμηλή συμμετοχή του εργατικού δυναμικού στην αγορά εργασίας αντικατοπτρίζεται από τον χαμηλό δείκτη κινητικότητας, η οποία είναι ο δείκτης «υγείας» μιας οικονομίας.¹⁰⁶

Το δύσκαμπτο, πολύπλοκο και δυσκίνητο νομικό σύστημα της Ελλάδας παρεμποδίζει με τον μεγάλο αριθμό νόμων, οι οποίοι σε αρκετές περιπτώσεις αυτοαναιρούνται ή αλληλοαναιρούνται, είναι διφορούμενοι ή παρωχημένοι, έχουν συχνές αναθεωρήσεις ή πολλαπλές επικαλύψεις. Ο νομικός κυκεώνας δημιουργεί μια μη παραγωγική και ανελαστική δημόσια διοίκηση, η οποία δημιουργεί σύγχυση, καθυστερήσεις και τριβές μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Επιπλέον, το υπερφορτωμένο με υποθέσεις σε αναμονή εκδίκασης δικαστικό σύστημα, πάσχει από έλλειψη πόρων και διαδικασιών, οι οποίες θα μπορούσαν να

¹⁰³ McKinsey & Company. 2012. ο. π. σελ. 18.

¹⁰⁴ McKinsey & Company. 2012. ο. π. σελ. 20.

¹⁰⁵ McKinsey & Company. 2012. ο. π. σελ. 20.

¹⁰⁶ McKinsey & Company. 2012. ο. π. σελ. 22.

αποσυμφορήσουν και να αποφορτίσουν τη συγκεκριμένη κατάσταση. Ο μέσος όρος εκδίκησης τέτοιων υποθέσεων κυμαίνεται από 2 – 6 χρόνια, ενώ δεν υπάρχει τρόπος ιεράρχησης ή αξιολόγησης τους και το διοικητικό προσωπικό όπως και οι δικαστικοί λειτουργοί είναι ελάχιστα αναλογικά με τον όγκο των εκκρεμοδικιών.¹⁰⁷

Η Τράπεζα της Ελλάδος, όπως και άλλοι οργανισμοί εκτιμούν ότι το ποσοστό της παραοικονομίας στη χώρα μας ανέρχεται στο 30% της συνολικής ελληνικής οικονομικής δραστηριότητας. Το εν λόγω γεγονός έχει ως αποτέλεσμα εκτεταμένη φοροδιαφυγή, η οποία εκλείπει του ΑΕΠ. Σύμφωνα με τα στοιχεία το ελληνικό κράτος το 2009 εκτιμάται ότι υπήρξε απώλεια ύψους 15 – 20 δισεκατομμυρίων ευρώ από φόρους που απέτυχε να εισπράξει από φόρο εισοδήματος νομικών και φυσικών προσώπων, αλλά και από ΦΠΑ (=Φόρος Προστιθέμενης Αξίας) και το ποσό αυτό αποτελεί το 7% – 9% του ΑΕΠ και το 60% – 80% από το έλλειμμα του 2010. Η έλλειψη μεθοδολογίας και διαδικασιών ανίχνευσης και προσδιορισμού της φοροδιαφυγής, η απουσία τακτικής παρέμβασης, η παράλειψη τοποθέτησης σε κατηγορίες των διαφορετικών υποθέσεων, καθώς και η ανεπάρκεια μεθόδων είσπραξης έχουν σαν αποτέλεσμα οι φόροι να μην φθάνουν στα κρατικά ταμεία χωρίς απώλειες. Σε σύγκριση με τις διεθνείς πρακτικές το χάσμα με την Ελλάδα παραμένει μεγάλο παρά τις πρόσφατες προσπάθειες, ώστε να δημιουργηθεί συστηματική βάση σε τέτοιου είδους θέματα που αφορούν όλες τις παραμέτρους του φορολογικού συστήματος. Καταφανείς είναι, επιπροσθέτως, και οι παραλείψεις στην αυτοματοποιημένη επισήμανση περιπτώσεων μέλλουσας φοροδιαφυγής, ο αποτελεσματικός και γρήγορος έλεγχος μεγάλου αριθμού υποθέσεων και η στρατηγική και συχνή ενορχήστρωση μεθόδων, ώστε να εισπραχθούν όσο το δυνατόν περισσότερα πρόστιμα και οφειλές. Ένας επιπλέον τομέας φοροδιαφυγής είναι η «μαύρη» αγορά εργασίας, κατά την οποία δεν αποδίδονται εργατικές και φορολογικές εισφορές. Παράλληλα, οι παράνομες εισαγωγές και τα τυχερά παιχνίδια, όπου ένα μεγάλο μέρος συναλλαγών γίνεται εκτός της επίσημης οικονομίας.¹⁰⁸

Βιβλιογραφία

Ρουμελιώτης Π., 2012, «Το άγνωστο παρασκήνιο της προσφυγής στο ΔΝΤ», Α.Α Λιβάνη, Αθήνα

McKinsey & Company. 2012. *Greece 10 years ahead. Defining Greece's new growth model and strategy – Executive summary*

¹⁰⁷ McKinsey & Company. 2012. ο. π. σελ. 24.

¹⁰⁸ McKinsey & Company. 2012. ο. π. σελ. 24 – 25.

Συμπεράσματα

Στην παρούσα πτυχιακή εργασία επιχειρήθηκε η μελέτη και η ανάλυση των Άριστων Νομισματικών Περιοχών (=ΑΝΠ) όπως αυτή διαμορφώθηκε από την αρχή της σύλληψης της μέχρι την εφαρμογή της αρκετές δεκαετίες αργότερα, μέσω των θεωρητικών που την εξέφρασαν, τα αποτελέσματα εφαρμογής της στα περιορισμένα μοντέλα εφαρμογής της – ΗΠΑ και Ευρωπαϊκή Ένωση – καθώς και τα κριτήρια αξιολόγησης, τα οποία οι χώρες θα πρέπει να πληρούν ώστε να αποτελούν κράτη – μέλη της συγκεκριμένης ένωσης. Αρκετά είναι τα ζητήματα που προκύπτουν από τις νομισματικές ενώσεις και μας απασχόλησαν στα κεφάλαια που ακολούθησαν την ιστορική αναδρομή, στην οποία ασχοληθήκαμε κυρίως με την περιοχή της Ευρώπης ως Άριστη Νομισματική Περιοχή κι αυτά ήταν: τα κόστη και τα οφέλη μιας νομισματικής ένωσης και ο καθορισμός των συναλλαγματικών ισοτιμιών.

Η υφιστάμενη οικονομική κρίση, γενικότερα στην Ευρωζώνη, όπως και το ερώτημα αν όντως η Ευρώπη αποτελεί Άριστη Νομισματική Περιοχή μας απασχόλησαν σε ακόλουθα κεφάλαια. Η περίπτωση της Ελλάδας, η οικονομική κρίση στην χώρας μας, το ελληνικό οικονομικό αδιέξοδο, όπως και οι πέντε παθογένειες της ελληνικής οικονομίας είναι οι τομείς τους οποίους μελετήσαμε στο δεύτερο μέρος της εργασίας μας.

Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στα βασικά κριτήρια των Άριστων Νομισματικών Περιοχών, τα οποία είναι η ομοιότητα των διαταραχών, το δημοσιονομικό πλαίσιο της περιοχής και ο βαθμός κινητικότητας των συντελεστών παραγωγής και του εργατικού δυναμικού. Στο θεωρητικό υπόβαθρο διακρίνουμε ασάφειες και δυσκολίες στην ερμηνεία των κριτηρίων, γεγονός το οποίο δημιουργεί έδαφος αμφισβητήσεων και αμφιβολιών. Ένα από τα χαρακτηριστικά μειονεκτήματα είναι η ασυνέπεια, ενώ αρκετοί μελετητές έχουν προσπαθήσει να απαντήσουν στο ερώτημα της ενδογενείας, με αντίρροπα αποτελέσματα. Το να προαποφασιστεί η καταλληλότητα μιας χώρας για την ένταξη σε μια ΑΝΠ είναι επίσης ένα από τα θέματα προς συζήτηση.

Επιπλέον, στη συγκεκριμένη εργασία δόθηκε ιδιαίτερο βάρος στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την εξέλιξή της ως ΑΝΠ, ενώ συχνά συγκρίνονταν κάποια μεγέθη με τα αντίστοιχα των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Η ευρωπαϊκή διαδικασία της οικονομικής ολοκλήρωσης είναι σίγουρο πως ως φαινόμενο απασχόλησε και θα συνεχίσει να απασχολεί την οικονομική θεωρία και πράξη και η αναφορά μας σε αυτό κρίθηκε απαραίτητη, όπως ακριβώς και η βελτίωση του ευρωπαϊκού νομικού πλαισίου και των ευρωπαϊκών θεσμών. Ταυτόχρονα, η δημοσιονομική και η πολιτική ολοκλήρωση είναι βασικά κριτήρια, τα οποία θα πρέπει να τηρούν για να διατηρήσουν τη θέση τους σε μία ΑΝΠ με σημαντική πορεία. Η χαμηλή κινητικότητα της εργασίας μέσα στα γεωγραφικά πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως και η έλλειψη κοινού δημοσιονομικού προϋπολογισμού, ο οποίος να δύναται να αντιμετωπίσει τις συμμετρικές και κυριότερα τις ασύμμετρες διαταραχές και η βεβαιότητα ύπαρξης ανόμοιων κλονισμών σε κάποιες χώρες της Ευρωζώνης, δημιουργεί το ερώτημα αν η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι εν τέλει μια Άριστη Νομισματική Περιοχή, αντίθετα από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, για τις οποίες η ΑΝΠ είναι διαπιστωμένη βεβαιότητα και μπορούν να θεωρηθούν και να λειτουργούν αποτελεσματικότερα ως ΑΝΠ.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση βρίσκεται μπροστά από τη λήψη σημαντικών αποφάσεων την παρούσα χρονική στιγμή και πρόκειται αυτές οι αποφάσεις να αποτελέσουν ορόσημο για την πορεία της. Παρόλ' αυτά, η έλλειψη κοινού δημοσιονομικού πλαισίου και η χαμηλή ενδοκοινοτική κινητικότητα του εργατικού δυναμικού και των συντελεστών παραγωγής, θα αποτελέσουν τροχοπέδη στην επιβίωσή της. Η ετοιμότητα των εθνικών κυβερνήσεων να προωθήσουν το ευρωπαϊκό συμφέρον παραμερίζοντας το εθνικό, για την αντιμετώπιση των οικονομικών διαταραχών, θα είναι καίρια Αναμφίβολα, σε τέτοιου είδους ερωτήματα, μπορεί να δώσει μόνο η αντοχή της ΟΝΕ σε βάθος χρόνου και οι πολιτικές αποφάσεις των ευρωπαϊκών αρχών θα καθορίσουν το μέλλον της και το μέλλον των κρατών – μελών της.

Είναι εμφανές, ότι τα αίτια αλλά και οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης δεν έχουν μόνο οικονομικό, αλλά έχουν και πολιτικό αλλά κυρίως κοινωνικό χαρακτήρα. Η οικονομική κρίση στη χώρα μας δημιουργεί αλυσιδωτές αντιδράσεις στο σύνολο της οικονομίας όχι μόνο σε εθνικό αλλά και σε υπερεθνικό επίπεδο – οι οποίες εκφράζονται με μεγάλες περικοπές στους μισθούς και τις συντάξεις και κατ' επέκταση στην κατανάλωση ακόμα και των βασικών αγαθών – αλλά παρατηρούνται φαινόμενα συρρίκνωσης στον κοινωνικό τομέα και σε όλους τους τομείς, όπως η εκπαίδευση, η απασχόληση, και η υγεία.

Η πολυπόθητη εξομάλυνση των οικονομικών και κοινωνικών επιπτώσεων, όπως η ανεργία μέσω της μνημονιακής πολιτικής, η οποία επιβλήθηκε ως θεραπεία βαθιάς ύφεσης στη χώρα μας, δεν έχει καταφέρει ακόμα να φέρει αποτελέσματα και αυτό έχει ως αποτέλεσμα τον περιορισμό της κατανάλωσης, την ανισότητα στην εκπαίδευση και στην υγεία, τη φτωχοποίηση, και άλλα δυσεπίλυτα και δυσάρεστα κοινωνικοοικονομικά φαινόμενα. Επομένως, η σύγχρονη κοινωνικοοικονομική κατάσταση δείχνει να απαιτεί μια γενικότερη αλλαγή σε όσα είχε συνηθίσει ως δεδομένα η ελληνική κοινωνία.

Η σημερινή Ελλάδα βρίσκεται σε μια φάση μετάβασης το μοντέλο που η ανάπτυξη λειτουργεί με κρατικό προστατευτισμό και ρυθμίσεις σε ένα μοντέλο φιλελεύθερης κοινωνίας, όπου η κρατική παρέμβαση είναι αρκετά πιο περιορισμένη και θα πρέπει μέσα σε αρκετά μικρό χρονικό διάστημα να αναθεωρήσει και να αλλάξει ριζικά το σύστημα παραγωγής και κοινωνικής αναπαραγωγής της, τις παλιές νοοτροπίες και πολιτισμικές συνήθειες, καθώς και τους πολιτικούς και ιδεολογικούς προσανατολισμούς της. Το ελληνικό σύστημα παραγωγής βασίστηκε κυρίως στις μικρομεσαίες και τις περιορισμένης ανταγωνιστικότητας οικογενειακές επιχειρήσεις/βιοτεχνίες, την αυτοαπασχόληση, την αποβιομηχάνιση, την ανάπτυξη υπηρεσιών και τη διόγκωση του δημόσιου τομέα, δίνοντας κυρίαρχη θέση στην οικογένεια, η οποία συμμετείχε ενεργά στην επιχειρηματικότητα.

Η καθιέρωση δομών, νοοτροπιών και συμπεριφορών, οι οποίες ουσιαστικά διαφοροποιούνταν από τα ευρωπαϊκά πρότυπα και τη διεθνή παραγωγή. Η προσαρμογή της Ελλάδας στα νέα δεδομένα είναι αναπόφευκτη αν θέλει να παραμείνει μέλος της ΟΝΕ και της ΕΕ, διατηρώντας με αυτόν τον τρόπο τη νομισματική σταθερότητά της. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο το ανταγωνιστικό περιβάλλον απαιτεί τον επαναπροσδιορισμό του κοινωνικοοικονομικού προτύπου και η ευρωπαϊκή ευημερία μπορεί να προκύψει μόνο μέσω της προώθησης του νέου ευρωπαϊκού μοντέλου με βάση την ανταγωνιστικότητα, την κοινωνική ευθύνη και την περιβαλλοντική βιωσιμότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Alesina A. – Barro R. 2002. «Currency unions» στο *Quarterly Journal of Economics*, Volume 117, Issue 2. Oxford : Oxford University Press.
- Artis M. – Kohler M. – Mélitz, J. «Trade and the Number of OCAs in the World» στο *Open Economies Review*, τμ. 9, τχ. 1, 1998, σ. 537 – 567.
- Balassa, B. (1964), ‘The purchasing power parity doctrine: a reappraisal’, *Journal of Political Economy*, 72 (6).
- Baldwin, R. 2006. *The Euro’s trade effects*. European Central Bank, Frankfurt.
- Begg D. κ.ά. 1991. «*The making of Monetary Union*», *Monitoring European Integration*, Λονδίνο : CEPR.
- Blanchard, O. – Amighini, A. – Giavazzi, F. 2010. *Macroeconomics. A European perspective*. England : Pearson Education Limited.
- Brigham, E. F. 1995. *Financial Management Q Theory and Practice*. US : Thompson South – Western.
- Cesarano, F. 2006. The origins of the theory of optimum currency areas στο *History of Political Economy* 38 (4), 711–731.
- Cini, Michelle (επιμ.) 2003. *European Union Politics.*, Oxford University Press, Oxford.
- Corden, W. M. «Monetary Integration» στο *Essays in international finance*. No. 93. Princeton, Jersey : Princeton University. σελ. 1 – 41.
- Boyer, R. 2000. «The Unanticipated Fallout of European Monetary Union: The Political and Institutional Deficits of the Euro», στο C. Crouch (επιμ.), *After the Euro: Shaping Institutions for Governance in the Wake of European Monetary Union*. Oxford : Oxford University Press.
- Cesarano, F. 2006. The origins of the theory of optimum currency areas στο *History of Political Economy* 38 (4), 711–731.
- Churchill, W. S. – Marshall, G. C. 1973. *Landmarks*. Lausanne: European Research Center,.
- De Grauwe, P. 2005. *Economics of Monetary Union*. Oxford University Press. Oxford.
- De Grauwe P. 2015. «Design failures of the Eurozone» into *The Eurozone Crisis A Consensus View of the Causes and a Few Possible Remedies* Edited by Richard Baldwin and Francesco Giavazzi. London:CEPR Press.
- Eichengreen, B. 1991. *Is Europe an Optimum Currency Area? Working Paper No. 3579*. Cambridge : NBRG Working Papers Series.National Bureau of Economic Research.
- Fleming, M. J. 1971. «On Exchange Rate Unification» στο *The Economic Journal*

Vol. 81, No. 323. σελ. 467 – 488.

Grauwe Paul De. 2008. *The economics of monetary union*. London: Oxford University Press.

INET Council on the Eurozone Crisis. 2012. «Breaking the Deadlock: A Path Out of the Crisis», στο Oxford : Institute for New Economic Thinking.

Ingram, J. C. 1973. «The case of European monetary integration» στο *Essays in international finance*. No. 98. Princeton, Jersey : Princeton University. σελ. 1 – 29.

Ikenberry, G. J. 1993. «The Political Origins of Bretton Woods» στο Bordo M. D. – Eichengreen B. *A Retrospective on the Bretton Woods System: Lessons for International Monetary Reform*. Chicago : University of Chicago Press. σελ. 155 – 198.

Ishiyama, Y. 1975. «The Theory of Optimum Currency Areas: A Survey (La théorie des zones monétaires optimales: étude) (La teoría de las zonas monetarias óptimas: Un examen)» στο *Staff Papers (International Monetary Fund)* Vol. 22, No. 2. σελ. 344 – 383.

Jager J. – Hafner, A. K. 2013. «The Optimum Currency Area Theory and the EMU. An Assessment in the Context of the Eurozone Crisis» στο *Intereconomics, Volume 48, issue 5. Hamburg : ZBW – Leibniz Information Centre for Economics*. σελ. 315 – 322.

Kenen, P. 1969. «The theory of optimum currency areas: An eclectic view» στο Mundell R. – Swoboda A. (επιμ.), *Monetary Problems of the International Economy*, Chicago : The University of Chicago Press.

Krugman, P. R. – Obstfeld, M. – Melitz, M. J. 2012. *International economics. Theory and Policy*. Boston : Pearson Education.

Lapavistas C. – Kaltenbrunner A. – Lindo D. – Micheli J. –Painceira J. P. –Pires E. –Powel J. –Stenfors A. – Teles N. 2010. «Eurozone crisis: beggar thyself and thy neighbor», *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, τόμ. 12, τχ. 4, σ. 321-373.

Maes, I. 1992. «Optimum Currency Area Theory and European Monetary Integration». *Tijdschrift voor Economie en Management* Vol. XXXVII, 2. Leuven : Katholieke Universiteit te Leuven, Faculteit der Economische en Toegepaste Economische Wetenschappen.

McKinnon, R. 1963. «Optimum currency areas» στο *American Economic Review*, τόμ. 53.

McKinsey & Company. 2012. *Greece 10 years ahead. Defining Greece's new growth model and strategy – Executive summary*.

Minsky, H. P. 1975. Financial Instability Hypothesis. Interpretation of Keynes στο Society of Government Economics. Dallas, Texas : 1975 ASSA Convention.

Mundell, R., A. 1961. «A Theory of Optimum Currency Areas» στο *American Economic Review*, Vol. 51, No. 4.

Myrdal, Gunnar (1958), *Value in Social Theory*, edited by Paul Streeten, London: Routledge & Kegan Paul.

Myrdal, G. 1974. «What is development?» στο *Journal of Economic Issue*, Vol. VIII, No. 4.

Persson T. – Tabellini G., 1996. «Monetary cohabitation in Europe» στο CEPR Discussion Paper Series.

Rosenthal, U. – Charles, M. – Hart, P. 1989. *Coping with crises: The management of disasters, riots, and terrorism*, Springfield : C.C. Thomas.

Sargent, T. 1982. «The end of four big inflations», στο Hall R. (επιμ.), *Inflation: Causes and Effects*, Chicago : University of Chicago Press.

Yeager, L.B., 1976. *International Monetary Relations: Theory, History, and Policy*. New York : Harper & Row.

Arestis Philip, SAWYER Malcolm (eds.). *The Euro crisis*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012

Chang Michele (et al.). "Redifining European economic governance" in *Journal of European integration*, v. 35, n. 3, April 2013, p. 195-373.

Defrainge Pierre. *The euro, the model and the power = L'euro, le modèle et la puissance*. Brussels:

College of Europe □ Foundation, 2013.

Tilford Simon, WHYTE Philip (eds). *The future of Europe's economy: disaster or deliverance?*.

London: Centre for European Reform, 2013.

Κουτσιαράς, Ν. (2013) *Οι καιροί αλλάζουν – εμείς; Κείμενα για την Ευρωπαϊκή πολιτική οικονομία πριν και μετά την κρίση*, Αθήνα, Παπαζήση

Γκαργκάνας, Ν. (2013) “Η αντιμετώπιση της κρίσης της ζώνης του ευρώ και η μετάβαση προς μια πιο ολοκληρωμένη Οικονομική και Νομισματική Ένωση”, Παρατηρητήριο για την κρίση, κείμενο πολιτικής, Νο. 10, Μάιος.

Μαραβέγιας, Ν. και ΚΑΤΣΙΚΑΣ, Δ. (2016α) “Τα οικονομικά της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης”, στο: Μαραβέγιας, Ν. (επιμ.) *Ευρωπαϊκή Ένωση: δημιουργία, εξέλιξη, προοπτικές*, Αθήνα, Κριτική, σελ. 149-189.

Μούσης, Ν. (2015) *Ευρωπαϊκή Ένωση: Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική* [15η έκδοση], Αθήνα, Παπαζήση

Παναγιωταρέα, Ε. (2012α) “Εισαγωγή: Η πολιτική της κρίσης στην Ευρωζώνη”, στο: *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχος 39, σελ. 7-19.

Τσούκαλης, Λ. (2015) *Ποια Ευρώπη;* [2η έκδοση, μτφρ. Α. Παππάς], Αθήνα, Ποταμός.

Τσούκαλης, Λ. (2016) *Υπεράσπιση της Ευρώπης* [μτφρ. Ρ. Γεωργιάδου], Αθήνα, Παπαδόπουλος.

Barber, T. και SPIEGEL, P. (2012) “Europe: a shift in the political wind”, *Financial Times*, 27 Απριλίου.

COollignon, S. και DIESSNER, S. (2016) “The ECB’S Monetary Dialogue with the European Parliament: Efficiency and Accountability during the Euro Crisis?”, στο: *Journal of Common Market Studies*, 54(6), σελ. 1296-1312.

De grauwe, P. (2011) “The Governance of a Fragile Eurozone”, CEPS Working Document No. 346, Μάιος

Eichengreen, B. (2013) *Η Ευρωπαϊκή Οικονομία μετά το 1945* [μτφρ. Ε. Παγουλάτου], Αθήνα, Αλεξάνδρεια.

Hall, A. P. (2014) “Varieties of Capitalism and the Euro Crisis”, στο: *West European Politics*, 37(6), σελ. 1223-1243.

Laffan, B. και SCHLOSSER, P. (2016) “Public finances in Europe: fortifying EU economic governance in the shadow of the crisis”, στο: *Journal of European Integration*, 38(3), σελ. 237-249.

Ασδεράκη Φ., (2014), *Το ενιαίο νόμισμα : τα υπέρ και τα κατά .Το κόστος της Ευρώπης*, Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Johnson, G, K. Scholes and R. Whittington, (2011), «*Exploring Strategy*», Prentice

Hall, 9th Edition

Βερέμης Θ., Καλυβάς Σ., Παγουλάτος Γ., Τσούκαλης Λ., Τσούκας Χ., 2011, «*Η Ανατομία της κρίσης*» 1η Έκδοση, Αθήνα

Μητσόπουλος Μ. & Πελαγίδης Θ., 2012, «*Κατανοώντας την κρίση στην Ελλάδα*» , Ψυχογιός , Αθήνα

Ρουμελιώτης Π., 2012, «*Το άγνωστο παρασκήνιο της προσφυγής στο ΔΝΤ*», Α.Α Λιβάνη, Αθήνα

ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ

Rose A. 2006. “Currency Unions”, The new Palgrave. <http://faculty.haas.berkeley.edu/arose/Palgrave.pdf>. (07/09/2018)

Cannata, R. R. 2012. « The Macroeconomic Imbalance Procedure Scoreboard: a set of annual indicators for the detection of macroeconomic imbalances », στο *Eurostat. European Comision : Euroindicators newsletter* issue number 03/2012. σελ. 3 – 4. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/4187653/5782905/LN-032012-EN.PDF/1401daa3-9346-40bb-9af4-cdc73f03da8d>. (20/10/2018)

Krugman, P. 2012. «Crash of the Bumblebee» στο *The New York Times*. 29/0 7/2012. <https://www.nytimes.com/2012/07/30/opinion/krugman-crash-of-the-bumblebee.html>. (20/10/2018)

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1: Η Οικονομική και Νομισματική Ένωση Πηγή: Wikipedia. https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9F%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CE%9D%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CE%88%CE%BD%CF%89%CF%83%CE%B7#/media/File:Europ%C3%A4ische_Wirtschafts- und W%C3%A4hrungsunion.svg .

Εικόνα 3 : Η Οικονομική και Νομισματική Ένωση Πηγή : Wikipedia.

Εικόνα 4 : Ποσοστά των οικονομικών ανισοροπιών στην Ευρωζώνη το 2011 και ποσοστά ανάπτυξης ΑΕΠ. Πηγή: Eurostat 2013.

Εικόνα 5 : Σύγκριση καταναλωτικότητας – επενδύσεων Ελλάδας και ευρωπαϊκών εταίρων. Πηγή : Eurostat. 2011.

Εικόνα 6 : Μειωμένο κατά κεφαλήν εισόδημα στην Ελλάδα εξαιτίας της μειωμένης παραγωγικότητας και συμμετοχής στην αγορά εργασίας. Πηγή : ΔΝΤ, Global Insights, Eurostat ; The Conference Board Total Economy Database. 2012.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1 : Τα ποσοστά ανεργίας σε Ευρώπη και ΗΠΑ από το 1970 κι έπειτα. Πηγή : Blanchard et al. 2010. σελ. 4

Διάγραμμα 2 : Αύξηση μεταβλητότητας συνθηκών της αγοράς προϊόντος. Πηγή : Krugman P. – Obstfeld M. Διεθνής οικονομική : Θεωρία και πρακτική στην ελληνική και αγγλική την έκδοση του βιβλίου σελ. 608 και 572.

Διάγραμμα 3: Ασύμμετρη διαταραχή και νομισματική πολιτική της ΕΚΤ . Πηγή : De Grauwe. 2005.

Διάγραμμα 4. Συμμετρική διαταραχή και νομισματική πολιτική της ΕΚΤ. Πηγή : De Grauwe. 2005.

Διάγραμμα 4. Σύγκριση Εξέλιξης ΑΕΠ στην Ευρωζώνη και τις ΗΠΑ. Πηγή : De Grauwe. 2005.

Διάγραμμα 6. Σύγκριση της εξέλιξης της ανεργίας στην Ευρωζώνη και τις ΗΠΑ. Πηγή : De Grauwe. 2005.

Διάγραμμα 7. Κέρδη κα απώλειες από την προσχώρηση σε νομισματική ένωση. Πηγή: Krugman – Obstfeld. 2012. *International economics. Theory and Policy*. Boston : Pearson Education. σελ. 623.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ARESTIS Philip, SAWYER Malcolm (eds.). The Euro crisis. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012

CHANG Michele (et al.). "Redifining European economic governance" in Journal of European

integration, v. 35, n. 3, April 2013, p. 195-373.

DEFRAIGNE Pierre. The euro, the model and the power = L'euro, le modèle et la puissance. Brussels:

College of Europe - Foundation, 2013.

TILFORD Simon, WHYTE Philip (eds). The future of Europe's economy: disaster or deliverance?.

London: Centre for European Reform, 2013.

ΚΟΥΤΣΙΑΡΑΣ, Ν. (2013) Οι καιροί αλλάζουν – εμείς; Κείμενα για την Ευρωπαϊκή πολιτική οικονομία πριν και μετά την κρίση, Αθήνα, Παπαζήση

ΓΚΑΡΓΚΑΝΑΣ, Ν. (2013) “Η αντιμετώπιση της κρίσης της ζώνης του ευρώ και η μετάβαση προς μια πιο ολοκληρωμένη Οικονομική και Νομισματική Ένωση”, Παρατηρητήριο για την κρίση, κείμενο πολιτικής, No. 10, Μάιος.

ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. και ΚΑΤΣΙΚΑΣ, Δ. (2016α) “Τα οικονομικά της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης”, στο: ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. (επιμ.) Ευρωπαϊκή Ένωση: δημιουργία, εξέλιξη, προοπτικές, Αθήνα, Κριτική, σελ. 149-189.

ΜΟΥΣΗΣ, Ν. (2015) Ευρωπαϊκή Ένωση: Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική [15η έκδοση], Αθήνα, Παπαζήση

ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΡΕΑ, Ε. (2012α) “Εισαγωγή: Η πολιτική της κρίσης στην Ευρωζώνη”, στο: Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τεύχος 39, σελ. 7-19.

ΤΣΟΥΚΑΛΗΣ, Λ. (2015) Ποια Ευρώπη; [2η έκδοση, μτφρ. Α. Παππάς], Αθήνα, Ποταμός.

ΤΣΟΥΚΑΛΗΣ, Λ. (2016) Υπεράσπιση της Ευρώπης [μτφρ. Ρ. Γεωργιάδου], Αθήνα, Παπαδόπουλος.

BARBER, T. και SPIEGEL, P. (2012) “Europe: a shift in the political wind”, Financial Times, 27 Απριλίου.

COLLIGNON, S. και DIESSNER, S. (2016) “The ECB’S Monetary Dialogue with the European Parliament: Efficiency and Accountability during the Euro Crisis?”, στο: Journal of Common Market Studies, 54(6), σελ. 1296-1312.

DE GRAUWE, P. (2011) “The Governance of a Fragile Eurozone”, CEPS Working Document No. 346, Μάιος

EICHENGREEN, B. (2013) Η Ευρωπαϊκή Οικονομία μετά το 1945 [μτφρ. Ε. Παγουλάτου], Αθήνα, Αλεξάνδρεια.

HALL, A. P. (2014) “Varieties of Capitalism and the Euro Crisis”, στο: West European Politics, 37(6), σελ. 1223-1243.

LAFFAN, B. και SCHLOSSER, P. (2016) “Public finances in Europe: fortifying EU economic governance in the shadow of the crisis”, στο: Journal of European Integration, 38(3), σελ. 237-249.

Ασδεράκη Φ., (2014), Το ενιαίο νόμισμα : τα υπέρ και τα κατά .Το κόστος της Ευρώπης, Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Johnson, G, K. Scholes and R. Whittington, (2011), «Exploring Strategy», Prentice Hall, 9th Edition

Βερέμης Θ., Καλυβάς Σ., Παγουλάτος Γ., Τσούκαλης Λ., Τσούκας Χ.,2011, «Η Ανατομία της κρίσης» 1η Έκδοση, Αθήνα

Μητσόπουλος Μ. & Πελαγίδης Θ., 2012, «Κατανοώντας την κρίση στην Ελλάδα» , Ψυχογιός , Αθήνα

Ρουμελιώτης Π., 2012, «Το άγνωστο παρασκήνιο της προσφυγής στο ΔΝΤ», Α.Α Λιβάνη, Αθήνα